

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Факультет політико-інформаційного менеджменту
Кафедра політології та національної безпеки

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: **«Динаміка парламентської еліти в Україні (2002 – 2020 рр.):
кількісне чи якісне оновлення?»**

Виконала студентка II курсу, групи МПл-21
спеціальності 052 Політологія
освітньо-професійної програми «Політологія»
Сусли Ярослава Сергіївна

Керівник – доктор політичних наук, проф.
Мацієвський Юрій Володимирович
Рецензент – кандидат історичних наук, доцент
Конопка Наталія Олегівна

Острог, 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИНАМІКИ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ.....	7
1.1 Поняття політичної еліти та правлячого класу у науковій літературі.....	7
1.2. Циркуляція еліт: місце та роль правлячих груп у процесі демократизації.....	17
РОЗДІЛ II. ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ (на прикладі Верховної Ради України).....	33
2.1. Основні етапи формування еліт у незалежній Україні.....	33
2.2 Емпіричний аналіз зміни парламентської еліти (2002 – 2020).....	37
2.3. Аналіз реформаторських та антиреформаторських законів за VIII скликання.....	52
2.4 Аналіз реформаторських та антиреформаторських законів за IX скликання.....	61
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Постановка проблеми

Сьогодні ведеться чимало дискусій щодо ролі політичної еліти в управлінні державою і підтримці демократії. Успіх в обох напрямках залежить від ефективності рішень, які приймають еліти. Очевидно, щоб еліта була дієздатною, вона повинна постійно оновлюватися. Саме лише кількісне оновлення парламенту є поверхневим показником, який не може свідчити про те, що нові депутати є ефективними реформаторами.

У літературі виділяють два головні типи циркуляції еліти – репродуктивний і заміщувальний, тобто оновлення еліт відбувається або в межах однієї соціальної групи, або заміною старих кадрів новими¹. Тому багато дослідників часто зазначають, що в українських реаліях існує псевдоеліта, яка є не дієздатною.² Після отримання незалежності формування Верховної Ради відбувалося в досить складних умовах, тому говорити про повне оновлення парламенту було б некоректно. Радянська номенклатура зберегла свої місця у парламенті шляхом неформальної угоди з Рухом³. Комуністи домінували у парламенті до 2002 року, коли були частково витіснені, а частково поглинуті бізнес-політичним проектом «ЗАЄДУ».⁴ Нова спроба оновлення еліт відбулася після Помаранчевої революції, але прориву у реформах знову не сталося. Чим це пояснити? Чому кількісного оновлення депутатського корпусу виявляється не достатньо для поступу у реформах? Ми можемо спостерігати ротацію кадрів від номенклатури до бізнес груп ПЕГ, ФПГ, які фактично вкоренилися в парламенті.⁵ Парламент VII скликання не закінчив повну каденцію в п'ять

¹ Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe// Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000.

² Шульга М., Потехін О. Еліти в суспільстві: нагальний зміст теоретичної проблеми Розбудова держави: 1998. - № 7 - 8. С. 14; Валігурський П., Валігурський Ю. Політологічні виміри української еліти / Віче, 1998. - № 6. С. 35.

³ Вільсон Е. Українці: несподівана нація. – К.: “К.І.С.” 2004. – С. 284.

⁴ Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). – Чернівці: Книги XXI. – 2016. – С. 241.

⁵ Мацієвський Ю. В. Еліти в Україні до і після "Помаранчевої революції" / Ю. В. Мацієвський. // Політичний менеджмент, 2010. - №2.- С. 13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_2_6

років, адже через невміння еліти реагувати на суспільні заклики, вимоги та зміни відбулася друга революція – Революція Гідності, яка спричинила відтік проросійських сил від влади, позачергових виборів та обрання «нового» парламенту VIII скликання. Цей парламент також постійно мав проблеми з утворенням коаліції. У 2019 році відбулися чергові вибори, де 73% населення віддали голоси за нові обличчя в політиці. Минув рік, ми побачили рекордне кількісне оновлення депутатів у парламенті, але чому не зникло явище клієнтелізму, кумівства, корупції і чому ми знову бачимо бізнес при владі. За IX скликання ми досягли великого кількісного оновлення парламенту, але постає питання: чи свідчить кількісне оновлення про «якість» депутатів? Та вужчі питання, які виникають у цьому контексті і стосуються того, чи мали «нові» депутати зв'язки з бізнесом і чиї інтереси вони лобіювали, ставши «новими реформаторами». Ці запитання допоможуть нам відповісти на головне питання цієї роботи: наскільки якісно оновився парламент VIII і яка ситуація з оновленням IX скликання? Чи дійсно депутати VIII і IX скликання є реформаторами?

Стан дослідження проблеми

Сучасні концепції правлячого класу були сформовані Г. Моска і В. Парето. Особливе значення для нас має класифікація політичних еліт за В. Парето, який поділив їх на «левів» і «лисів». Дослідник вважав, що кругообіг еліти є універсальним законом історії, який забезпечує рівновагу соціальних систем⁶. Фактично Парето розробив перший закон циркуляції еліти, звертаючи увагу на якості, які повинна мати ця еліта. Пізніше Ч. Мілз⁷, проаналізувавши політичні еліти Сполучених Штатів Америки, виокремив закономірності циркуляції еліти у XX ст., отже, правляча еліта – це люди, які займають найвищі позиції, приймають рішення та несуть відповідальність за їх реалізацію та наслідки. Звісно завдяки таким процесам дослідник зазначив, що

⁶ Pareto V. The Rise and Fall of Elites, Transaction Publishers, 1991

⁷ Росенко М. І. Щодо питання дослідження феномена політичної еліти: теоретико-методологічні засади, основні риси та класифікація / М. І. Росенко. // Економіка та держава. – 2010. – С. 140.

процес циркуляції еліти буде мати закритий характер, фактично можемо спостерігати, як дослідник ХХ століття зміг розвинути систему циркуляції вчених Парето та Моски. Ще одним дослідник-елітолог сьогодення є Г. Ашин. Праці цього політолога є основоположними для нашої роботи, адже він зміг не тільки зібрати та дослідити повний розвиток елітології у світі, а й звернув увагу на сучасні теорії еліт. Саме тому, у ході аналізу всіх концепцій теорії еліт, дослідник зрозумів, що низка сучасних теоретиків зазначають, що суспільство може керувати елітами завдяки виборчому праву, в тому числі і при виборі нової еліти⁸.

Серед українських авторів варто відзначити дослідження В. Липинського,⁹ в якому вчений показав історичний розвиток еліти в Україні та проблемність ситуації її формування на історичних прикладах. Ця праця також показує можливі шляхи формування національної еліти. Успішні спроби пояснення еволюції політичних еліт в Україні та їх розвиток на пострадянському просторі, проблеми формування національної еліти здійснили Б. Кухта і Н. Теплохова.¹⁰

Сучасні західні теоретики Дж. Хіглі та Я. Пакульські¹¹ пояснили процес циркуляції еліти, запропонувавши модель оновлення еліти. Вчені змогли не тільки удосконалити вже існуючу модель циркуляції еліти, а й вдало розписати взаємодію типу оновлення еліти та режиму, який буде встановлений при її владарюванні. Ці вчені виділили чотири моделі циркуляції еліти: класична, репродуктивна, заміщувальна, квазі-заміщувальна. За допомогою цієї моделі ми спробуємо визначити, яким саме шляхом відбулась зміна політичної еліти, а саме парламенту України з 2002 по 2020 роки.

Важливими дослідженнями для цієї наукової роботи є статті та дані з VoxUkraine. Завдяки зібраним даним ми розділили та виявили хто справжній

⁸Ашин Г. К. Современные теории элиты: Критический очерк / Г. К. Ашин. – Москва: Международные отношения, 1985. – 42 с.

⁹ Липинський В. Листи до братів - хліборобів / В'ячеслав Липинський. – Київ: Philadelphia, 1995. – 503 с.

¹⁰ Кухта Б. Політичні еліти і лідерство / Б. Кухта, Н. Теплохова. – Львів, 1996.

¹¹ Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe// Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000.

реформатор, а хто лобіст із депутатів VIII та IX скликання Верховної Ради України. Також ми можемо прослідкувати динаміку не тільки голосування за обрані законопроекти, а й рівень їх корисної дії, відвідуваність засідань, що в комплексі дає нам новий погляд на роботу новобраного парламенту. Марія Отт у своїй рубриці аналізу реформаторства виокремлює головних реформаторів та антиреформаторів VIII та IX скликань¹², завдяки цим статтям ми можемо побачити динаміку реформаторства парламент та порівняти наші дані. Також індекс iMORE та VoxRada¹³ дають там ширший погляд на обрані законопроекти та їх імплементацію завдяки експертним думкам з обраних галузей, це полегшує процес обрання законопроектів та перевірку їх на приналежність до реформаторських або навпаки антиреформаторських. Проаналізувавши дані, а саме як депутати голосували за обрані закони, ми зможемо виявити, хто з депутатів VIII та IX скликань був дійсним реформатором, а хто лобістом і, таким чином, ми зможемо сказати, чи дійсно відбулося «якісне» оновлення депутатського корпусу Верховної Ради України.

Метою роботи є виокремити справжніх реформаторів у Верховній Раді України за 2014-2020 роки. Дізнатися, чи відбулося якісне оновлення парламенту України в період з 2002-2020 років.

Для досягнення мети потрібно виконати ряд **завдань**:

- 1) Визначити основні етапи оновлення депутатського складу Верховної Ради України.
- 2) Зібрати емпіричні дані щодо зміни парламентської еліти з 2002 по 2020 роки.
- 3) Виокремити 10 реформаторських та 10 лобістських законів, які були прийняті протягом VIII та IX скликань Верховної Ради України.

¹² Отт М. Уже не турбо: реформаторський запал парламенту знижується [Електронний ресурс] / Марина Отт // Voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/uzhe-ne-turbo-reformatorskij-zapal-parlamentu-znizhuyetsya/>.

¹³ Біла книга реформ [Електронний ресурс] // voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/bila-kniga-reform/>.

4) Виявити справжніх реформаторів Верховної Ради України за 2014 – 2020 роки.

Предметом дослідження є кількісні та якісні показники оновлення парламентських еліт в Україні у період 2002 – 2020 рр.

Дані та методи дослідження

На основі даних VoxUkraine ми відібрали реформаторські та лобістські закони, які приймала Верховна Рада восьмого та дев'ятого скликань. Це допомогло нам розділити депутатів на реформаторів, лобістів та «сіру масу» депутатів, які балансували між голосуванням за реформаторські та лобістські закони. Це в свою чергу допоїло побачити, чи відбулось якісне оновлення парламентських еліт. Проаналізувавши біографії депутатів Верховної Ради України IV скликання (2002 – 2006), V скликання (2006 – 2007) та VI скликання (2007 – 2012) та VIII скликання (2014 – 2019) та IX скликання (2019 – 2020) ми отримали інформацію, яка допоможе чіткіше уявити ситуацію з оновленням еліти на парламентському рівні. У нашому випадку закони, за які голосували депутати, та біографії депутатів – це первинні дані, які ми проаналізували. А дані з VoxUkraine – це вторинні дані, які були включені в наше дослідження для порівняння отриманих результатів.

Теоретична основа

Ми будемо використовувати теорію Дж. Хіглі та Я. Пакульські про циркуляцію еліти. Ці вчені виділили чотири моделі циркуляції еліти: класична, репродуктивна, заміщувальна, квазі-заміщувальна. З допомогою цієї моделі ми спробуємо визначити, яким саме шляхом відбулася зміна політичної еліти та за допомогою даних сайту VoxUkraine ми розділили та виявили, хто справжній реформатор, а хто лобіст з депутатів 8 та 9 скликань.

Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновку та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ДИНАМІКИ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ

1.1. Поняття політичної еліти та правлячого класу у науковій літературі

У ХХ столітті поняття еліти міцно вкоренилося у соціологічних і політичних словниках. Поняття «еліта» походить від латинського *eligere*¹⁴ та французького *elite* – кращий, обраний. Починаючи з XVII ст., елітою називали товари найкращої якості, також для найменування «вибраних людей» серед вищої знаті та військових. У XIX ст. так почали називати вищі групи у системі суспільної ієрархії. Наприклад, в Англії, як свідчить Оксфордський словник 1823 р., елітою називали найвищі верстви суспільства. Отже, еліта – це групи, які займають найвищі позиції у суспільстві або в окремих галузях, вони становлять «верхівку» суспільства.

Поняття «еліта» стало поширеним на початку ХХ ст. в США, а вже у 30-х роках воно стало предметом «елітології» – дисципліни, яка вивчає діяльність «верхівки» суспільства. Існує багато вчених, які досліджували питання розвитку, діяльності еліти, тому існує достатньо аналогій терміну «еліта», наприклад, соціологи чи філософи вживали: «правлячий клас» (Гаetano Моска); «каста ліпших людей», «провідна верства» (Дмитро Донцов), «аристократія» (В'ячеслав Липинський) та ін.

Використовуючи поняття «еліта», варто пам'ятати, що існує два підходи, які застосовують вчені при розгляді питання еліт. Перший підхід наголошує на таких акцентах у розумінні еліти, як спадковість та родові традиції, бо приналежність до еліт – це родова, а не особиста ознака. Щодо другого підходу – духовного¹⁵, то елітарність стає особистісною, людина може мати власні заслуги, якісні особистісні ознаки.

Якщо говорити про науковий підхід до вивчення такого поняття як «політична еліта», то варто зазначити, що активно це питання почало

¹⁴ Геннадий А. Основы политической элитологии / Ашин Геннадий. – Москва: Ленанд, 2014. 231 с. – 132с.

¹⁵ Кочубей Л. О. Політична еліта та політичний клас: класичні зарубіжні концепції [Електронний ресурс] / Л. О. Кочубей // ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26610/15-Kochubey.pdf?sequence=1>. – с. 100.

досліджуватися з другої половини дев'ятнадцятого століття. Один із засновників теорії про політичні еліти Вільфредо Парето вважав, що кругообіг еліт є універсальним законом історії¹⁶, який забезпечував рівновагу соціальних систем. На думку науковця, еліти з'являлися з нижчих прошарків суспільства у ході боротьби та піднімалися на найвищі щаблі, а там вони процвітали і в результаті з'являлися, знищувалися та зникали.¹⁷ Якості, на думку Парето, забезпечували владарювання еліти, змінюючи протягом циклу соціального розвитку, саме так і змінювалися еліти. В. Парето був переконаний, що в процесі циркуляції відбувалась зміна двох типів еліти.

Інший вчений Г. Моска вважав, що поділ суспільства на панівну меншість і політично залежну більшість і є умовою існування людської цивілізації. Отже, виникає два класи: клас, який править, і клас, яким правлять. Організована меншість править неорганізованою більшістю.¹⁸ Перший клас, який править, завжди представляє собою меншість, яка виконує всі політичні функції, монополізує у своїх руках владу і у такий спосіб має перевагу, а другий клас є значно чисельнішим, він управляється і контролюється першим і це забезпечує функціонування всього політичного організму – держави. Г. Моска стверджував, що значним підґрунтям розвитку суспільства є не економіка, а політика, а правлячий клас є регулятором та контролером політичне життя держави.

Моска¹⁹ вважав, що у суспільствах, які досягли певного рівня цивілізації, панівні класи не виправдовують свою владу, де-факто вони володіють нею.

Саме за змінами у складі еліти можна було прослідкувати і про зміни у суспільній структурі. Правлячий клас демонструє свої інтереси завдяки найбільш його активній частині, адже правлячий клас хоч і не є диференційованим, але і не може знаходитись в цілковитій цілісності.

¹⁶ Ашин Г. Основы элитологии / Г. Ашин. – Алмата: МП "Комплекс", 1996. – 231 с. – 133с.

¹⁷ Ашин Г. К. Современные теории элиты: Критический очерк / Г. К. Ашин. – Москва: Международные отношения, 1985. – 42 с.

¹⁸ Ашин Г. Основы элитологии. – 137с.

¹⁹ Keller S. Beyond the Ruling Class Strategic Elites in Modern Society / Suzanne Keller. – New Brunswick, USA: Transaction Publisher, 1991. – 359 с. – 11с.

Активною частиною правлячого класу складають представники державного апарату, політичної партії, це і є та частина, яка здійснює правління державою, суспільством. Багато дослідників вважають, що саме цю частину правлячого класу можна вважати політичною елітою.

Ще одним дослідником, який зробив великий вклад у розвиток елітології був Р. Міхельс із своїм «Залізним законом олігархії». Фактично це новий соціологічний закон, суть якого постає на таких засадах: для свого стабільного існування демократія має створити певну організацію, а це напряму, як вже зазначали італійські дослідники, пов'язано з елітами – активною меншістю, яка фактично володіє повною владою і можливістю повного контролю над цією «організацією». Фактично, це означає створення бюрократичного апарату, де еліти мають багато влади і можуть легко її узурпувати та перетворити режим з демократичного в олігархічний. Тому вчений впевнений, що із мас завжди виокремлюється нова меншість (еліта), яка проголошує себе правлячим класом²⁰.

Отже, можемо зазначити, що дослідники визначають поняття «еліта», як поділ суспільства на правлячу меншість та пасивну більшість, велику роль при привілейованості еліт мають психологічні якості, характер – талант, меншість та більшість існують за рахунок взаєморозуміння і велике значення має постійний процес циркуляції, оновлення еліти.

Ще одним важливим теоретиком є Ортега-і-Гассет, який у своїй книзі «Повстання мас» стверджував, що будь-яке суспільство – це об'єднання таких факторів як меншість та маси. Меншість – це особистості, які мають певну кваліфікацію та набір певних якостей, а маси – це звичайні, непримітні люди. А це означає, що управління суспільством здійснює еліта. Еліта, яка не тільки наділена певними достоїнствами, а і меншість, яка може взяти на себе відповідальність за долю свого суспільства – «це ті, хто не є вищими за інших, а

²⁰ Міхельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Антология мировой политической мысли: В 5 тт. - М., 1997. - Т.2. - С.189-190.

ті, хто є вимогливим до себе більше ніж до оточуючих»²¹. Саме це і було головним фактором виокремлення еліти у Гассета і забезпечували класовий поділ суспільства у такий спосіб.

Варто звернути увагу на ще одного провідного дослідника-елітолога, який стояв у витоків ліберального елітизму Сполучених Штатів Америки – це Г. Лассуел. На думку вченого, політична еліта стоїть на вершині правлячого класу, тому Лассуел вважав, що це ті люди, які отримують найбільшу частину благ, влади із всього фактично, що можна отримати у цьому житті²². Дослідник звертав свою увагу на особистісні характеристики, якими володіли еліти. Отже, вплив та влада є повністю тотожними поняттями, адже влада здійснюється шляхом впливу або одного індивіда або групи на прийняття рішень. Тому визначення вченого про політичну еліту є досить таки широким – особи, які займають посади у владних структурах або ті, хто колись їх вже займав або ті, хто належать до неформальних груп впливу, що мають вплив на прийняття рішення в певних інституціях. А от політична опозиція не була частиною еліти, адже, на думку вченого, вона тільки заважала прийняттю рішень, бо не сприймала чинну владу.

Що стосуються поняття «політична еліта», то ним називають людей:

- що одержали найвищий індекс в галузі їх діяльності (за В. Парето);
- найбільш активних у політичному житті, орієнтованих на владу (за Г. Москою);
- які користуються у суспільстві вищим статусом, багатством, престижем (за Г. Лассуелом);
- які володіють інтелектуальною чи моральною перевагою над масою залежно від свого статусу (за Л. Боденом);

²¹ Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Антология мировой политической мысли: В 5 тт. - М.,1997. - Т.2.- С.256-257.

²²Lasswell H.D.Harold D. Lasswell on Political Sociology. — London -1977. — P.36

- які володіють найвищим почуттям відповідальності (за Х. Ортега-і-Гассетом).²³

Незважаючи на деякі відмінності у визначенні та поясненні терміну «еліта», представники різних наукових напрямів погоджуються з тим, що еліта – це соціальна верства, меншість, представники якої мають такі соціальні або ж інтелектуальні якості, які дають їм можливість відігравати провідні ролі в усьому суспільстві або в межах його окремих сфер²⁴.

Пізніше Чарльз Міллз у своїй книзі «Правляча еліта» проаналізував еліти Сполучених Штатів Америки середини двадцятого століття. За даними вченого владна група складалася з об'єднання трьох головних на той момент сфер – політичної, економічної та військової, які поступово змінювалися, Америка стрімко розвивалась і змінювалися правлячі кола держави від політиків – до військових та бізнесменів, тому правляча еліта – це ті люди, які посідають провідні місця у цих трьох галузях, у державних структурах, корпораціях та є військовими. На думку Міллза, правляча еліта складається з людей, які займають високі позиції, які дають їм можливість піднятися над соціальним середовищем звичайних людей і приймати рішення, які мають певні наслідки²⁵. Такі люди займають найвищі стратегічні ранги суспільства, де і зосереджується влада, багатство та популярність. Отже, згідно цієї концепції в Америці група осіб мають владу, якої не має більшість населення, через велику владу еліта стає законсервованою та невідконтрольною.

Політична та соціологічна наука почали стрімко розвиватися у середині двадцятого століття і тому з швидким розвитком технології та суспільства загалом відбувся процес переосмислення проблем та поняття «політична еліта». Старі класифікації «еліти крові», спадковості та багатой еліти відходить на другий план і з'являється «нова еліта». Чому це сталося? Поступово консервативні сили прийшли до влади у найбільших капіталістичних країнах

²³ Кухта Б. та Теплоухова Н. – «Політичні еліти і лідери» - Львів – 1996. – 168 с.

²⁴ Кочубей Л. О. Політична еліта. – с. 97.

²⁵ Росенко М. І. Щодо питання дослідження феномена політичної еліти: теоретико-методологічні засади, основні риси та класифікація / М. І. Росенко. // Економіка та держава. – 2010. – С. 140.

світу: Рейган – в Америці, Тетчер – в Великій Британії, Коль – в Німеччині, це фактично представники технократів, які виходили з понять, що суспільство є бюрократичною системою, якою має керувати кваліфікована людина-менеджер. Можемо побачити приклади такої «нової еліти» в адміністрації Рейгана, де управління здійснювалося заможними для заможних, еліта була відкритою та не приховувала свої статки, пізніше уряд прийняв новий курс на зниження податку для великих корпорацій та зменшив видатки на соціальні сфери, фактично більшість коштів йшла на розвиток великих компаній та на військову промисловість. Схожу політику проводив і кабінет під час правління Тетчер, яка завжди відкрито висловлювалася проти насильницької та не природньої рівності та виступала за правильний «здоровий» елітизм.

Серед таких еліт, які були консерваторами більшість прагла захистити еліти від напливу більшості та від їх запитів на зміни, адже для консерваторів один з найбільших гарантів стійкого режиму та політичної системи є непохитність еліти. На противагу консервативним цінностям та теорії еліт з'являється ліберальний елітизм, який навпаки закликає маси – більшість – до діалогу та активної участі у прийнятті політичних рішень, адже вони розуміють, що їх доля залежить від волевиявлення меншості. Є дві головні концепції ліберального елітизму: демократичний (П. Барахом) та плюралізм еліт (С. Келлера). Загалом еліти мають багато різноманітних цілей, узгоджене «поле гри» та високий рівень конкуренції між собою, завдяки якому у суспільстві є чітко видимий баланс сил, який може підтримувати стабільний режим та вирішувати проблеми. Тому Келлер стверджував, що західному суспільстві лідерство перш за все має не індивід або одній еліти, а комплексній спеціалізованій еліті.²⁶

Якщо порівнювати американську та західноєвропейську школи еліт, то відразу можемо побачити головну відмінність між ними – це те, що американська школа є прибічником емпіризму, тому тут поняття «еліта»

²⁶ Палазова Т. М. Елітарна демократія / Т. М. Палазова. // Науковий журнал "Політикус". – 2016. – №1 - С. 119.

інтерпретують з точки зору структури влади та соціально-політичних чинників, які є найбільш впливовими, а натомість західноєвропейська школа має більш ціннісний підхід до інтерпретації поняття.

Ще один важливий розділ дослідження теорії еліт почався під час дослідження тоталітарного суспільства, завдяки поняттю «новий клас» одним з авторів якої став М. Джилас. Суть поняття полягає у тому, що «новий клас» володіє всіма необхідними характеристиками своїх попередників і тому це поняття ототожнювали з політичною бюрократією. Це поняття використовується як один з аналогів політичної еліти. Ця теорія набула популярності у посткомуністичних країнах, адже ми можемо там споглядати, як стара бюрократична номенклатура після соціальних революцій знову посідала провладні місця, стаючи обличчями революції. Таким чином, ця правляча еліта монополізувала владу у своїх руках і підкорювала у такий спосіб всю національну власність.

Можна виокремити головні підходи до розуміння типології еліти:

- ✓ Відокремлені еліти, які мають абсолютний вплив на іншу частину населення – меншість (олігархічна елітарна модель);
- ✓ Множинна еліта, яка тісно пов'язана між собою, але все одно конкурує (демократична модель).²⁷

Отже, еліти – це групи людей, які займають провідні місця у різних сферах політики, економіки, армії, освіти, права, культури, релігії тощо. Але є і такі еліти, які контролюють та забезпечують інтеграцію суспільства, стабільне функціонування політичних систем. До таких елітних груп належить політична еліта.

Політична еліта – це суспільна верства, що здійснює владу, забезпечує збереження та відтворення політичних цінностей і політичних систем загалом, діє з метою задоволення потреб та інтересів окремих соціальних груп або

²⁷ Кочубей Л. О. Політична еліта та політичний клас: класичні зарубіжні концепції [Електронний ресурс] / Л. О. Кочубей // ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26610/15-Kochubey.pdf?sequence=1>. – с. 106.

всього народу, користується певними перевагами свого суспільного становища. Вона об'єднана певними цілями, зв'язками та інтересами.²⁸

Отже маємо такі виняткові особливості теорії елітизму:

1. Особливості, які властиві елітам;
2. Взаємини, які діють в елітарних колах, тобто їх ступінь консолідації;
3. Взаємини еліти та не панівної більшості;
4. Рекрутування еліти, як і з кого вона утворюється;
5. Роль (конструктивна чи деструктивна) еліти в суспільстві та її функції та вплив.²⁹

Ось таким чином ми можемо розділити головні концепції, які були розглянути в цьому розділі.

Що стосується українських дослідників, то одними з перших про поняття «еліти» почали говорити В. Липинський та Д. Донцов. Український вчений, політолог В. Липинський, пояснював проблеми розвитку української еліти з проблемами національного відродження держави, а, отже, вона повинна починатись з відновлення та розвитку національної еліти. «На нашу думку, класом, що єдиний може мати на Україні потрібні для об'єднання та зорганізування цілої нації силу й авторитет – є найдужчий з усіх українських класів наш клас хліборобський».³⁰

Отже, на думку В. Липинського, саме хліборобський клас і є тим класом, який зможе підняти і відтворити могутність української держави. Але ми знаємо, що без матеріальної могутності та морального авторитету неможлива дієздатна національна еліта. Тому нову українську національну еліту повинні формувати лише здібні люди, з усіх класів (хлібороби, поміщики, інтелігенція, військові, робітники), які готові втілити головну українську національну ідею і

²⁸Козловець М. А. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства [Електронний ресурс] / М. А. Козловець // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://fil.nlu.edu.ua/article/viewFile/109723/104774>. – с. 82.

²⁹Росенко М. І. Щодо питання дослідження феномена політичної еліти: теоретико-методологічні засади, основні риси та класифікація / М. І. Росенко. // Економіка та держава. – 2010. – С. 140.

³⁰Липинський В.– «Листи до братів – хліборобів» - Philadelphia – 1995 – с. - 110.

боротися за неї. Елітою дослідник вважав аристократію, саме аристократія, за словами В. Липинського, була провідним чинником формування національної ідеї та політичних цінностей, на ґрунті яких виникає нація. Але не менш важливим чинником, який впливає на розвиток державності, є політична еліта, яка є основною формою інституту політичного лідерства.

Д. Донцов вважав, що відродження народів і їхня реалізація державної ідеї можлива тільки за умови розвитку повноцінної провідної верстви, а саме «каста кращих людей»³¹, під якою він розумів щось подібне до Ордену, в складі якого були вихідці з усіх класів суспільства. Але лише ті, які були готові піти на все, аби досягти своєї мети.

Отже, ми маємо ще одного прихильника ідеї про всестановий правлячий клас. Звісно, ці вчені мали на увазі важкий добір людей, які мали якості, відповідні до справжньої еліти.

За період здобуття незалежності в українському науковому середовищі з'явилася велика кількість характеристик та типологій щодо поняття «політична еліта», яка була б притаманна саме для українських реалій. Вчені спиралися на історичне, політичне та соціологічне підґрунтя, наприклад, В. Білецький виокремив групи елітних груп та назвав їх: негатив, активний позитив та пасивний позитив. До групи «негатив» дослідник відніс такі групи:

- ✓ Пристосуванці, які завдяки випадку змогли стати «державними»;
- ✓ Малокваліфіковані, які втратили свої посади і змушені перекваліфіковуватися (це пов'язано з економічними реформами);
- ✓ Частина непримирених, які є прибічниками антиукраїнських організацій (Крим, Схід України), які вміло використовують скрутні політичні ситуації;
- ✓ Частина впливових мас-медіа, політиків, економістів, які активно проводять проросійську політику;
- ✓ Так звані «червоні директори»;

³¹ Донцов Д. І. Націоналізм / Дмитро Іванович Донцов. – Торонто: Українська видавнича спілка, 1966. – 215 с. – 25с.

- ✓ Тіньовики, які мають великий економічний вплив, але не працюють на країну, а навпаки збагачуються за її рахунок.

Активний позитив:

- ✓ Видатні політичні діячі культури, спорту, тощо;
- ✓ Діячі правозахисного руху;
- ✓ «Нові українці» - бізнесмени, господарники, ті, хто пробудилися під час Оксамитової революції;
- ✓ «Нові українці» з дипломатичного корпусу;
- ✓ Лідери партій, громадські діячі, голови громадських організацій – нова партійна еліта;

Що стосується групи пасивно позитивної еліти:

- ✓ Керівники різних рівнів, які невизначені, через багатовекторну політику держави;
- ✓ Частина військового командування та інтелігенція.³²

З такої типологізації еліти в Україні, можемо побачити і частину проблем становлення та утвердження політичної еліти в Україні, і характеристики, які для В. Білецького були головні для політичної еліти України – це і цінності, і особистісні характеристик та навички, які повинна мати еліта.

Можемо зробити висновок, що, незважаючи на країну походження типологізації та розвитку елітології, вчені доповнювали поняття «політичної еліти» новими критеріями, типами чи схемами. Саме так на кожному історичному етапі розвитку суспільства були певні верстви, які і правила суспільством свого часу. А їх головною відмінністю від «більшості» була змога брати безпосередню участь у прийнятті та реалізації політичних рішень.

1.2 Циркуляція еліт: місце та роль правлячих груп у процесі демократизації

³² Білецький В. Формування сучасної української еліти В. Білецький // Науковий альманах «Схід». – 1995. – № 3. – С. 21-25.

Процеси трансформації є досить складними і вони торкаються абсолютно всіх сфер держави та його суспільства, тому трансформація еліти є одним з головних складників у процесі демократизації. Такі зміни охоплюють не лише елітарну групу при владі, але і їх нормативно-ціннісний підхід, інституційні бази, взаємодії елітних груп та процеси їх функціонування в державі. Саме тому часто процес трансформації до демократичного режиму напряму залежить від мотивації та цілей, які сповідують політичні еліти, адже процес утворення політичної еліти є головним завданням для держави, особливо для держави, яка стоїть на межі трансформації. Оскільки, у більшості посткомуністичних країн процес трансформації відбувався одночасно з розбудовою власної держави, важливе місце займала національна еліта. Процес трансформації еліти – це не тільки просте заміщення однієї еліти іншою або прихід до влади контреліти, опозиції, це перш за все трансформації самої еліти, тобто відбувається домінування іншого виду еліти, іншого соціального статусу.

Так, наприклад, американський дослідник Ф. Шміттер виокремив чотири типи переходу до демократії: нав'язаний, пактовий, реформістський та революційний³³. Вчений спирався на такі два індикатори: це стратегія еліти та маси і співвідношення сил між правлячими елітами та опозицію.

Якщо говорити про нав'язливий тип транзиту, то тут роль еліти є головною, адже еліти приймають рішення щодо початку трансформації і яким шляхом він відбудеться, і при цьому еліти не відчувають опору ні меншості-маси, ні зі сторони опозиції. Прикладом можуть бути такі країни, як Туреччина, Бразилія та Україна.

Пактовий транзит – це фактично багатосторонні угоди між елітою правлячою та контрелітою. Такий перехід здійснили Іспанія, Колумбія.

Реформістський тип транзиту відбувається за добровільної угоди двох сторін – правлячої еліти та меншості, процес відбувається мирним шляхом,

³³ Карл Т. Л. Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций / Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер // Политические исследования. – 2004. – № 4. – С. 6-27

адже обидві сторони є активними учасниками процесу переходу до демократії. Саме так до демократичного режиму прийшли Польща, Чехія.

Революція – це насильницький переворот, перехід від старого режиму до демократичного, він відбувається з активним залученням меншості, фактично трансформації відбуваються знизу. Прикладами такої трансформації є Румунія та Албанія.

Еліти є невід’ємною частиною процесів демократизації, тому Дж. Хіглі та Р. Гюнтер визначили елітистську теорію трансформації. Дослідники виокремили дві моделі: пакт та конвергенція еліти³⁴. Якщо ми говоримо про модель «Пакт», то при процесі демократизації еліти приходять до компромісу та перебудовують модель своїх відносин. Тут провідна роль належить «старим» елітам, які намагаються уникнути широкого розголосу серед населення. А модель «Конвергенція» – це коли відбувається процес переходу режиму до демократії, яка не є консолідованою, такий перехід передбачає залучення опозицією меншості, яка у процесі виборів зможе змобілізуватися та підтримати їх. Така модель дозволяє фактично замінювати стару еліту на нову. При такому типові трансформації також виникає демократичний режим, але різниця полягає у тому, що модель «конвергенції» є більш відкритою, адже через активну більшість до системи проходить нова еліта.

Отже, елітистська теорія пояснює процес встановлення демократії двома шляхами із різним залученням еліти, яка передбачає досягнення консенсусу між елітами.

Так, наприклад, відомий політолог З. Бжезінський підкреслив, що процес трансформації – це послідовність певних фаз, яких він виокремив три. Перший етап трансформації в посткомуністичних країнах – це перетворення, другий – стабілізація режиму та утворення політичної еліти, третій крок – це закріплення

³⁴ Коротков Д. Трансформація політичної еліти в Україні в контексті транзитологічної парадигми / Дмитро Коротков// Історико-політичні проблеми сучасного світу. – 2010. – С. 249.

трансформації та утворення стабільної демократичної партійної системи³⁵. Загалом це дуже тривалі процеси трансформації, адже вони залучають всі складники держави та повністю їх трансформують, а еліти відіграють провідну роль у процесі демократизації, адже від рівня її консолідації, готовності до змін та відповідної реакції на соціальні зміни та запиту громадян залежить, наскільки швидко відбудеться цей процес та на скільки консолідованою буде демократія.

Як було розглянуто у попередньому розділі, дослідники плюралістичної моделі зазначали, що демократія забезпечувала конкурентоспроможне поле для політичної еліти і відкриту систему проходження еліти до влади. Таке конкурентне середовище забезпечувало надходження еліти різних соціальних статусів. Є ще одна важлива класифікація, яка розділяє процес потрапляння еліти до влади: закрити та відкрита моделі еліти. Закрита еліта – це представники, які мають багато привілеїв та необмежену владу, фактично вони консервують владу у своїх руках. Така еліта має низький рівень оновлення і з часом починає регресувати, адже не відбувається процесу оновлення. Відкрита еліта у свою чергу є у демократичних режимах, адже відбувається постійне оновлення, тому відкрита модель і притаманна демократіям, бо вона не дає монополізувати владу у руках однієї політичної еліти. Саме тому процеси оновлення та циркуляції еліти невід’ємно пов’язані з процесами трансформації режиму. Така елітарна модель дає змогу постійній циркуляції еліти та створює для неї конкурентоспроможне поле для політичної еліти. Крім того, така модель передбачає конкурентоспроможні та відкриті вибори, які забезпечують постійну ротацію кадрів в системі, що є невідмінною частиною демократії.

Отже, у процесі трансформації режиму оновлення еліти займає чи не ключові позиції. Загалом науковці розробили систему класифікації еліти: рекрутація, репродукція та циркуляція. Якщо говорити про рекрутування еліти, то в ході цього процесу відбувається залучення нових кадрів, їх соціальне

³⁵ Коротков Д. Трансформація політичної еліти в Україні в контексті транзитологічної парадигми / Дмитро Коротков// Історико-політичні проблеми сучасного світу. – 2010. – Т. 21-22. - С. 250.

становище не має ніякого значення, але вони мають активну соціально позицію. Тому процес рекрутації є важливим елементом, адже еліта повинна мати відкриту систему, але має певні обмеження, зазвичай це питання професійної еліти, яка оновлюється за рахунок певних навичок та професійного статусу. Така система рекрутації дозволяє оновити політичну еліту, але структура та система залишаються незмінними. Варто розуміти, що існують традиційно закриті та відкриті системи оновлення, але це не означає, що у демократичних системах еліти не можуть мати різні рівні відкритості. Було відділено два головні типи еліти у демократичних країнах: систем гільдій та антипринерська система³⁶. Відрізняються ці дві системи тим, що модель гільдій передбачає повільний та відносно закритий шлях до влади, велике значення приділяють освіті, фактично відбувається формування бюрократичної еліти, яка має на мені максимально законсервувати систему. Антипринерська модель навпаки наголошує на підтримці кандидати не тільки з гори, але і за рахунок більшості, саме тому тут можна говорити про формування саме політичної еліти.

Якщо говорити про незмінний чинник демократичності режиму, то тут варто згадати про відкрите та постійне оновлення еліти, її циркуляцію. Завдяки процесу циркуляції система отримує не тільки нові обличчя, але нові підходи та ідеї для прийняття політичних рішень. Саме тому в дослідженні ми будемо звертати увагу на поняття «циркуляції еліт». Першим дослідником, який проаналізував так званий кругообіг еліт, був Вільфредо Парето. Ознайомившись з його головними концепціями, згідно з якими дослідник поділив еліти на правлячу, яка безпосередньо приймає участь в управлінні (члени володіють певними харизматичними якостями лідера) та не правлячу еліту або ж іншими словами контреліту, потенційну еліту, яка тимчасово позбавлена можливості ухвалювати рішення.

На думку вченого, політична еліта – це постійна суспільна група, яка детермінована природною нерівністю людей. Кращі з них – це еліта, частина

³⁶ Крюков О. І. Формування та зміни еліти в умовах демократизації системи влад / О. І. Крюков. // Сучасне суспільство: політичні науки. – 2014. – С. 77.

якої знаходиться при владі, а друга частина займає панівне становище у інших галузях (мистецтво або наука) – так звана скеровуюча еліта³⁷.

Для підтримки дії еліта має бути відкрита для певного оновлення складу. Цей рух відбувається знизу догори, у такий спосіб позиції еліти змінюються. Але якщо переміщення припиняється і відбувається певна ерозія еліти, то з часом може формуватися своя окрема еліта, яка згодом може вирости у революційну групу, яка на думку В. Парето стимулювали її до політичної революції. З цього дослідник і вивів відомий нам закон про постійну зміну правлячої еліти та її циркуляції по колу. Не менш важливим є і свій окремий стиль панування кожної еліти, тому вчений виділив два типи правлячої еліти – леви та лисиці.

- «Лиси» – правляча еліта, яка вдається до маніпуляцій та обманів. Вони частіше вдаються до хитрощів, ніж до застосування сили. Це менеджери, які мають гнучкий характер праці та м'який спосіб правління – хитрощі, лестощі, компроміси, тощо.
- «Леви» – правляча еліта, яка вдається до силових методів, рішучі в управлінні, користуються авторитарними методами правління.³⁸

Отже, В. Парето прийшов до висновку, що суспільство, де більша частина «левів» – приречене на застій, а там, де переважна більшість «лисиць» – до динамічного розвитку. Зараз ці методи є дієвими, і ними і досі користуються дослідники при розподілі політичних еліт. Еліти, які не можуть користатися силовими методами, поступово поступаються силовими методами інших еліт, звісно, все йде по колу, а, отже, постійна циркуляція еліт є результатом переваги однієї еліти над іншою. Але з часом переваги нівелюються і стають хибами, саме тому постійне оновлення еліт або їх циркуляції є дуже важливим процесом. Тому Парето і говорив про важливість процесу циркуляції еліти, адже у такий спосіб відбувається переосмислення системи та подальший її рух.

³⁷ Pareto V. the Rise and fall of Elites an application of theoretical sociology with an introduction by Haus L. Zetterberg / Vilfredo Pareto. – New Brunswick: Transaction Publisher, 1991. – 305 с.

³⁸ Так само.

Тому, на думку вченого, відбувалася циркуляція аристократії, все відбувалося поступово та мирним шляхом, адже аристократію замінювала інша привілейована меншість, тому революційний спосіб зміни влади – це не що більше ніж боротьба між елітами та зміна вектору сили між правлячою елітою та опозицією.

Ще одним дослідником питання циркуляції еліти був Г. Моска. Він вважав, що в суспільстві завжди є сили, які можуть замінити стару правлячу еліту. Саме тому і має відбуватися постійна зміна правлячої еліти, тобто її оновлення, яке і буде гарантом стабільності держави та суспільства загалом. Аби еліта могла утримати владу в своїх руках вона мала постійно оновлюватися, Моска виокремив два типи оновлення – демократичний та аристократичний³⁹. Демократичний тип є більш відкритим, і тому тут можемо бачити постійне оновлення та прихід до влади нових кадрів. А аристократичний тип – це замкнута система циркуляції, оскільки стара еліта формує «нові» кадри зі своїх прибічників, що призводить до монополізації влади та її застою, а це спричиняє регрес суспільства.

Пізніше Г. Моска доповнив та виділив виділяв три можливі типи зміни:

- Перша – це збільшення еліти без її оновлення;
- Друге – «увічнення» еліти без її оновлення;
- Третє – чисте оновлення;⁴⁰

Поєднання цих типів з двома формами державного правління – це автократичне та ліберальне правління, може дати нам чотири типи держави такі як: аристократично-автократична, аристократично-ліберальна, демократично-автократична, демократично-ліберальна. Фактично від рівня оновлення еліти загалом залежить не тільки розвиток суспільства, а й рух країни до певного режиму.

³⁹ Балабаєва З. В. Теорія зміни еліти: класика та сучасність / З. В. Балабаєва. // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2014. – С. 25.

⁴⁰ Б.Кухта та Н.Теплоухова – «Політичні еліти і лідери» - Львів – 1996.

Отже, вчені розробили модель циркуляції еліти того часу і вдало її розвивали. Теорія циркуляції еліт є й досі актуальною і у В. Парето та Г. Моски є послідовники, які змогли ще більше розвинути цю теорію.

У цій роботі ми будемо спиратися на модель циркуляції еліти, запропоновану Джоном Хіглі та Яном Пакульські. Вчені виділяють два типи оновлення еліт за інтенсивністю та способом рекрутування – це відкриті та закриті еліти.

Відкрита еліта має достатньо динамічну циркуляцію, вона в міру відкрита, тобто дає рівні можливості доступу членів не елітних груп до її структури. Відбір здійснюється на базі гострої конкурентної боротьби, в якій основна вага надається особистим якостям, наприклад: енергійність, вміння знайти підтримку, мобілізувати необхідні ресурси. Ця еліта поповнюється новими лідерами завдяки новим ідеям та цінностям, які сприяють оновленню еліти. Саме так вона демонструє свою готовність до змін та реформ. Відкритий спосіб циркуляції еліт вказує на те, що останні чутливі до соціальних настроїв і потреб. Такі еліти готові прийняти нові соціальні умови. Але як і в будь-якій системі тут є і свої недоліки, такі як велика ймовірність популістських та непродуманих рішень⁴¹.

Для закритої еліти характерний низький темп циркуляції, що передбачає нерівні можливості доступу не елітних груп до влади. При відборі, перш за все, звертають увагу на вік, стаж роботи, партійну приналежність. Через низький рівень реакції еліти на соціальні зміни, є велика ймовірність кастовості та ідей, щодо самовідтворення, така система приречена на деградацію. Але, не дивлячись на це, закрита еліта має низький рівень внутрішніх конфліктів, а найбільш негативна сторона – це низький рівень реакції еліти на соціальні зміни.

Ми починаємо з моделі, в якій поєднання елітної єдності, диференціації та обігу пов'язані з політичними режимами. Перший компонент моделі -

⁴¹ Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe - P. 112.

типологія єдності та диференціації національної еліти. Ми розглядаємо єдність еліти (та роз'єднаність) як два виміри - нормативний та інтерактивний. Його нормативний вимір включає ступінь спільних переконань та цінностей, а також більш конкретні спільні норми, більшість з яких неформальні та не кодифіковані щодо легітимності еліти та стриманої партійності. Його інтерактивний вимір включає ступінь доступу до ключових політичних органів, що приймають рішення через відкриті та інклюзивні канали та мережі.

Дж. Хіглі та Я. Пакульський виділили два головні критерії:

- диференціація еліт, яка проявляється у функціональному поділі еліт, кожна з яких має власні межі, організацію формальних та неформальних правил поведінки та власну ієрархію;
- цілісність еліти, яка виявляється у ступені її інтеграції;⁴²

Цілісність (єдність) еліти та її диференціація (роз'єднаність) – це фактично два виміри аналізу: нормативний (normative dimension) та інтерактивний (interactive dimension). Нормативний вимір має певні цінності та переконання, також такий вимір означає, що більшість норм щодо легітимності еліти та її взаємодії є не формальними та не кодифікованими. А інтерактивний вимір є відкритим, має доступ до головних політичних органів, які приймають рішення та має доступ до різних мережевих систем, які відкриті.

Диференціація еліти – це ступінь соціальної неоднорідності еліт, організаційної різноманітності та відносної автономії від інших елітних груп та сфер впливу влади, особливо держави. Диференціація відображається у різних секторах, де є еліта: політичний, економічний, адміністративний, військовий, у медіа, релігії, освіти, тощо, і кожна еліта має свої певні обмеження, правила гри та поведінки і свою певну ієрархію.

Така єдність чи роз'єднаність еліт народжується в переломних політичних подіях, наприклад, створення національної держави, революцією або глибокою стагнацією та кризою в країні. Такі події зазвичай передбачають

⁴² Тургаев А.С., Хренов А.Е. – «Политология» - Санкт-Петербург – 2005 г. – с. 340

різку зміну взаємовідносин між елітами, яка залежить від подальших обставин. На противагу диференціація навпаки відбувається одночасно зі змінами у суспільстві. Хоча диференціація еліти може відбуватися досить повільними кроками, коли при владі була довго еліта, яка повністю монополізувала влада у своїх руках, наприклад, країни пострадянського простору. Такі відмінності в ступеня єдності та диференціації визначають, якою буде конфігурація еліти в країні: сильною чи слабкою, що супроводжується високою чи низькою диференціацією.(див.табл.1).

Такий розподіл еліти є головним чинником, який політичний режим буде утверджено в країні. Сильна єдність та широка диференціація між елітами створюють консолідовані демократії на сьогодні, це всі країни Заходу.

Слабка єдність і низька диференціація створюють авторитарні або султаністичні режими, наразі це більшість країн Близького Сходу та деякі країни Африки.

Якщо еліти мають міцну єдність та низьку диференціацію, виникають тоталітарні та посттоталітарні режими, яскравим прикладом тут є Радянський Союз, соціалістичні країни Центральної та Східної Європи. (Див.Таб.1.1)

Таблиця 1.1. Типи еліт за Дж. Хіглі та Я. Пакульські.

Диференціація еліти	Інтеграція / Тип режиму	
	Сильна	Слабка
Висока	Консенсусна еліта (консолідована демократія)	Фрагментована еліта (неконсолідована демократія)
	Низька	Ідеологічна еліта (тоталітарні або посттоталітарні)

Джерело: Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe - P. 111.

Слабка єдність і висока диференціація сприяють неконсолідованим демократіям, які можуть коливатися з нетривалими авторитарними режимами, такі режими збереглися у Латинській Америці.

Чотири моделі конфігурації еліти, що зображені в таблиці з різними типами силових ігор, а, отже, зі стратегією та тактикою, якої дотримуються еліти. Боротьба за владу (power game) в консенсусної еліти не обмежена жодними ідеологіями, еліти знаходяться у постійному змагання та суперництві зі стабільними правилами. Існує висока впевненість у правилах та політичній практиці, що впливає з такого постійного змагання, але існує досить низька впевненість у політичних результатах. У консенсусній еліті сьогоднішні переможці можуть легко стати програвшими завтра, хоча ніхто і не знає, яка ціна втрати⁴³.

Боротьба за владу в роз'єднаній еліті – це різний контраст, майже відкрита війна і виграш, це не тільки урядова влада, але і політичні свободи. Конфлікти поглиблюються глибокою ворожістю, яка трапляється через відсутність комунікації між елітарними таборами, і вони часом перериваються узурпацією влади однією з еліт. Політика здійснюється за принципом – вільна для всіх (free-for-all) боротьба, і вона має непостійний, гнітючий характер. Через недовіру та ненависть, які охоплюють процес боротьби за владу, а вирватися з них надзвичайно складно. У рідкісних, але історично дуже важливих випадках, така боротьба закінчувалася утворенням фундаментальних еліт.

Що стосується процесу боротьби за владу у фрагментованій еліті, то він зумовлений швидким розповсюдженням різноманітних політичних, економічних, культурних та інших груп, що супроводжує багато демократичних переходів, особливо переходів, що включають раптовий крах режиму або інтеграцію. Прикладом може бути Чехословаччина та Радянський

⁴³ Przeworski A. Democracy and the Market [Електронний ресурс] / Adam Przeworski // Cambridge University Press. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=Mfjv6snK0-EC&oi=fnd&pg=PR9&ots=drFL3tZtZI&sig=FVioO149Suc4MjwJA1QJi_6QGGc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Союз на розламі свого існування, орієнтовні та часткові елітні пакти та перемир'я, спрямовані на запобігання відкритій політичній війні. Натомість конфлікти залишаються гострими, і «партія влади», швидше за все, отримує свою перемогу.

Тоді як боротьба за владу в роз'єднаній еліті передбачає жорстоке домінування, то фрагментована еліта є більш складною у маневрах, що спричиняє багаторазові та наскрізні розколи, які викривлюють результати, але не заважають демократичним змаганням. Такими прикладами були уряди Болгарії та Словаччини.

Нарешті, боротьба за владу в ідеологічній еліті, вона насильно змушує до служінню ціннісно-орієнтованим пошукам і цілям, до яких ззовні підписуються всі групи. На перших етапах соціалістичні режими проявляли цю особливість. Пізніше, коли соціалістичні пошуки втратили свою інтенсивність – як в Угорщині протягом 1980-х років – їх риторика та символи продовжували створювати підґрунтя для панування еліти Комуністичної партії. Однак, незважаючи на зовнішню однаковість ідеологічної еліти, боротьба за владу, що проводиться за лаштунками, як правило, передбачають централізованих та сильно персоналізованих патронаж кандидатів.

Таким чином можемо підсумувати:

- ✓ Консенсусна еліта (Consensual) характеризується згодою внутрішніх еліт щодо цінностей, правил політичної конкуренції та методів владарювання.
- ✓ Ідеологічна еліта (Ideocratic) – об'єднання еліти навколо єдиної ідеології та неможливістю пропаганди та будь-якого відходу від цієї ідеології.
- ✓ Фрагментована еліта (Fragmented) має високий рівень диференціації, але низький рівень інтеграції еліти.

- ✓ Роз'єднана еліта (Divided) – загострена боротьба між внутрішньою елітою за володіння стратегічними позиціями, за сфери контролю і розподілом ресурсів.⁴⁴

Чотири конфігурації еліт та характерна для них боротьба за владу можуть бути пов'язані з моделями елітної циркуляції. Як описали дослідники Моска та Парето, циркуляція еліти набуває декількох форм, найбільш чіткими з яких є репродукція та циркуляція.

Ключовими аспектами циркуляції еліти є її діапазон – горизонтальний діапазон елітних посад, які нещодавно їх отримали, і вертикальна глибина, з якої надходить персонал, який отримує ці посади. Окрім того, вагу має тип, швидкість та спосіб у який відбувається циркуляція еліти. Що стосується обсягу, слід дізнатися, обмежений діапазон чи широкий – чи замінюються лише головні політичні фактори, чи замінюється вся чинна еліта. Потрібно також знати обсяг циркуляції: обмежений чи глибокий, тобто чи більшість еліт, яка при владі займала до цього якісь провладні позиції чи вона нова або загалом чи була вона дотичною до влади, чи ця еліта знаходилась поза межами.

Отже, питання про циркуляцію еліти стосується її типу, швидкості та манери. Циркуляція може бути раптовою та примусовою, як відбувалося за революцій та повалення режимів або може відбуватися поступовим та мирним шляхом, так еліт змінюються поступово та добровільно – відставка, пенсія, тощо. Проаналізувавши сферу та тип циркуляції еліти, можна виділити чотири основні закономірності (див. табл. 1.2).

⁴⁴ Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe// Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000. P. 111.

Таблиця 1.2. Моделі циркуляції еліти за Дж. Хіглі та Я. Пакульські.

Спосіб	Ступінь циркуляції	
	Висока і глибока	Обмежена і поверхнева
Поступовий і мирний	Класична	Репродуктивна
Швидкий і насильницький	Заміщувальна	Квазі-заміщувальна

Джерело: Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe - P. 120.

Згідно з цими чотирма типами еліти, дослідники виділяють чотири моделі циркуляції еліти. Перша модель – це класична (Classic) циркуляція, яку В. Парето і Г. Моска пов’язували зі стійким та ефективним правлінням еліти. Рівень циркуляції дуже великий і соціально глибокий (охоплює багато шарів різних еліт). Ця модель описує еволюційне оновлення еліт. Завдяки цьому з’являється консенсусна еліта. Функціонування цього типу циркуляції достатньо для зміни негнучких політичних лідерів елітами, які є менш конфліктні, шляхом їх виключення або підкорення іншим, які згодні на співпрацю. Класична циркуляція передбачає повільний та поступовий мирний характер оновлення еліти. Наприклад, шляхом переговорів та кооперації між старою і новою елітою.

Друга модель – заміщувальна циркуляція (Replacement). Цей тип циркуляції має широкий і глибокий характер, але, на відміну від класичного, є більш динамічним та здійснюється шляхом примусу. Яскравим прикладом може бути повалення попередньої влади та формування нової шляхом революції. В такому випадку циркуляція відбувається в ході боротьби старої еліти та контр-еліти (нової), яка змінює всі еліти старого режиму. Цей спосіб породжує ідеологічну еліту та тоталітарний режим.

Третя модель – репродуктивна циркуляція (Reproduction) – тип циркуляції обмежений і поверхневий, поступовий та еволюційний. Еліта відмовляється від старих положень та змінює їх для того, щоб залишитись при владі. Завдяки цим маневрам більша частина старої еліти залишається при владі та своєму статусі. Хоч змін і не багато, але соціальний портрет еліти змінюється. Можлива певна фрагментація еліти, можемо побачити це на прикладі колишніх республік, які входили до складу СРСР, а зараз це такі країни як Білорусь, Таджикистан та інші. Репродуктивна циркуляція зазвичай формується, коли є процес дезінтеграції ідеологічної еліти, а її члени утворюють «партію влади», бо займають головні посади в різних сферах суспільного життя.

Четверта модель – квазі-заміщувальна (Quasi-replacement) циркуляція. Це тип циркуляції, який має найменші обмеження змін в еліті, але має раптовий та вимушений характер. Еліти розділяються, можуть траплятися перевороти, де одна політична еліта витісняє іншу. Але, незважаючи на багату кількість лідерських стилів, вони не дають ніякого поштовху до якихось політичних змін. Отже, поділ правлячої еліти не гарантує і не несе в собі якісь серйозні зміни⁴⁵.

Кілька компонентів моделі Дж. Хіглі та Я. Пакульські зібрані в таблиці 1.3. Існують очевидні проблеми при визначенні того, наскільки єдності чи роз'єднаності, диференціації та циркуляції "достатньо", щоб скласти кожен основну модель конфігурації еліти. Поки компаративні дослідження еліти - в Центральній та Східній Європі та в інших місцях - не дають систематизованих даних, на основі яких можна будувати належні виміри, обґрунтовані судження щодо окремих справ, використовуючи наявні дані, є найкращими для застосування моделі.

⁴⁵ Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe// Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000. P. 120.

Табл. 1.3 Єдність еліти, Диференціація та Циркуляція та тип політичного режиму

Класична модель	Репродуктивна модель
Масштаб: висока і глибока	Масштаб: обмежена і поверхнева
Режим: поступовий та мирний	Режим: поступовий та мирний
Інтеграція еліти	
<i>Сильна</i>	<i>Слабка</i>
Конкурсусна еліта	Фрагментована еліта
мета "єдності в різноманітті"	слабка або відсутня спільна мета
Широка стримана партійність	взаємна недовіра
Висока: перекриття мереж	сегментовані мережі
(консолідована демократія)	(неконсолідована демократія)
("ліберальна олігархія")	(авторитарний режим)
Диференціація еліти	
Ідеологічна еліта	Розділена еліта
єдина система вірувань	глибоко протилежні системи вірувань
централізована мережева	структура за структурованою мережа
Низька: (тоталітарний режим)	(авторитарний режим)
(посттоталітарний режим)	(султаністський режим)
Заміщувальна модель	
Заміщувальна модель	Квазі-заміщування модель
Масштаб: висока і глибока	Масштаб: обмежена і поверхнева
Режим: швидка і насильницька	Режим: швидка і насильницька

Джерело: Dobry M. Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe / Machel Dobry. – France: Springer-Science+Business, 2000. – 113 с. – (University Paris X-Nanterre).

Отже, ми розглянули декілька типів зміни еліт та можливі процеси її циркуляції. У цій роботі ми спробуємо проаналізувати циркуляцію еліти саме за моделлю Дж. Хіглі та Я. Пакульські. Події в Україні, які відбулись від отримання незалежності та стабілізації ситуації в Україні, пізніше Помаранчева Революція та інші чинники, мали вплив на формування та оновлення парламентських еліт. На прикладі Верховної Ради України, ми спробуємо з'ясувати, який з цих типів переважав в Україні у період з 2002-2020 рр.

РОЗДІЛ II. ЗМІНИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ (на прикладі Верховної Ради України)

2.1 Основні етапи формування політичної еліти у незалежній Україні.

Здобувши незалежність у 1991 році, Україна почала свій перший крок з політичного компромісу та взаємодією із частиною комуністичної номенклатури та національно-демократичною опозицією, яка почала активно розвиватися в 90-х роках і називалась Народний Рух України. Отже, бачення про процес державотворення у цих елітах відрізнявся, і досвідчена бюрократична еліта змогла фактично утримати більшість влади у своїх руках. Таким чином, національно-демократична опозиція здала свої позиції, не змогла створити програму дій для розвитку країни і була змушена піти на угоду з колишньою номенклатурою. Тому можемо говорити про горизонтальний перехід, коли стара еліта змогла трансформуватися в «нову» політичну еліту в процесі трансформації режиму в Україні. Одним із важливих чинників було те, що Акт проголошення Незалежності проголосили комуністи, отримавши змогу відтягнути час виборів, частина комуністичної номенклатури змогла швидко перейти до лав націоналістично налаштованого прошарку еліти, тобто фактично вони змогли забезпечити собі новий імідж. Саме тому, коли Європейські країни одразу провели вільні, демократичні вибори, Україна відтягнула їх до 1994 року, що спричинило дисонанс в суспільстві, адже громадянам стало важко відрізнити стару та нову еліту.

Тому науковці Б. Кухта та Н. Теплоухова виділили процеси формування політичної еліти в Україні:

- 1) Перший – це ліквідація старої політичної еліти, а саме української шляхти, яка була частиною російського дворянства. І далі відбувається так званий процес номенклатурування (це процес, коли відбувалось становлення панівного класу радянського суспільства, тобто розвиток партійно-державницького керівництва).

- 2) Другий – це етап українізації, коли почалося творення та розвиток пролетарської інтелігенції, яка допомогла сформувати середню ланку влади, адже українські чиновники не мали змоги потрапити до верхніх шарів влади, бо верхівка не була українізованою.
- 3) Третій етап – це утвердження української номенклатури, яка була вихована в душі радянського режиму і віддана ідеалам та ідеології.
- 4) Четвертий етап – ерозії номенклатури.
- 5) П'ятий етап – деградація та занепад номенклатури і початок формування національної політичної еліти.⁴⁶
- 6) До цих етапів можемо додати ще один – зміна номенклатури новою бізнес-політичною елітою⁴⁷.

Згідно з цими етапами, очевидно, що державі потрібна національна еліта, яка була б патріотична, віддана власному народові та його інтересам, і, звісно, готова відстоювати ці цінності завдяки важкій праці та самопожертві. Ці еліти мають служити суто Батьківщині та українському народові. Але цей процес був досі не закінчений, бо на шляху оновлення та демократизації стояв як опір старої номенклатури, так і вплив «ззовні».

Але в той самий час ми можемо побачити активну боротьбу між різними політичними силами за владу, яка була зумовлена переважно економічними інтересами, які були пов'язанні з питаннями щодо повного контролю ресурсами. Тобто та політична еліта, яка перемагає, отримує доступ та повний контроль над розподілом всіх економічних та фінансових ресурсів країни і буде здійснювати поступову приватизацію національного майна.

На думку М. Михальченка, сучасна політична еліта Україна розділилась на три групи:

1. Прихильники ідеалів радянського суспільства;
2. Прихильники інтеграції до західного суспільства;

⁴⁶Кухта Б. та Теплоухова Н. – «Політичні еліти і лідери» - Львів – 1996. – с. 87.

⁴⁷Пухкал О. Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія [Електронний ресурс] / Олександр Пухкал // Національна Академія Державного Управління. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-26.pdf>. – с. 198.

3. Новітні політичні діячі, які не пов'язані ні з першими прихильниками, ні з другими.⁴⁸

Ці спостереження вказують на те, що роль політичної еліти на пряму залежить від тих функцій, які вона виконує. Це визначення політичної волі соціальних груп та всього суспільства і звісно ж механізми реалізації цієї волі та вимог, які надходять від суспільства. Також еліти формують політичні цілі для своєї провладної групи, які та зможе потім реалізувати. Еліти здійснюють регулювання політичного представництва груп, у такий спосіб вони можуть керувати підтримкою, обмежуючи або посилюючи її. Політичні еліти є одним з основних резервів політичних кадрів та центром їх добору, розміщення і навчання у різних сферах політичної діяльності та державного управління.

У процесі так званої модернізації після розпаду Радянського Союзу відбулось перегрупування політичних сил та їх розмежування в середині політичної еліти. Оскільки, еліти не змогли виконати свою головну місію – розбудувати справедливе суспільство, стара еліта розпалась. Після проголошення незалежності, крім заборони Комуністичної партії, не відбулась масштабна ротація управлінського корпусу. Одні представники відійшли від активної політичної діяльності та переключились на ведення бізнесу, інші очолили клуби, фонди та асоціації, а ось значна частина третіх швидко «модернізувала» свої політичні погляди і ввійшла до вищих органів державного управління. Стара комуністична еліта, яка намагалась дещо трансформуватися під тиском здобуття незалежності все ще сповідувала комуністичні цінності. Такий шлях трансформації або модернізації системи влади не призвів до повного оновлення системи, а навпаки, допоміг законсервувати її номенклатурний характер. Еволюція політичної влади відбувалась шляхом заміщення комуністичної номенклатури на корпоративну політичну еліту. У ході такої трансформації та формування кланово-корпоративного характеру існування еліти відбувалися процеси приватизації

⁴⁸ Михальченко М. Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих / М. Михальченко // Політ. менеджмент. - 2006. - Спец. вип. - С. 15-22.

національного майна та посилення ролі тіньової економіки і швидкий підйом рівня фінансової олігархії, яка поступово приходила до влади. Тим самим рівень життя населення знижувався, зростало безробіття, а відсутність механізмів контролю за олігархами спричинила майже повний контроль олігархічних кланів над ресурсами.⁴⁹

Важливим етапом становлення еліти стали перші конкурентні вибори до Верховної Ради України у березні 1991 року. Саме ці вибори і показали усі дефекти: це і падіння довіри та авторитету партії, реальні настрої людей, розміщення політичних сил. Але, незважаючи на велику кількість заангажованої колишньої номенклатури, були і молоді, активні, опозиційно налаштовані політики. Саме цей склад проголосив декларацію про суверенітет країни.

Головного апогею кульмінації, напруги та конфронтації між комуністичною більшістю влади та меншістю демократів був приклад протистояння опозиції та офіційної влади у 1990 році та відставка В. Масола через голодування студентів. Це була перша поразка влади і втрата одного з головних лідерів комуністичної партії. Найголовнішим чинником зміни правлячої еліти є вибори Президента України та запровадження інституту президентства. До влади приходять нова, модернізована еліта на чолі з Л. Кравчуком.

Загалом процес трансформації політичної еліти можна помітити, аналізуючи результати парламентських виборів. У 1994 році 20% позафракційних депутатів були представниками олігархічних кланів, у 1998 році зі всього скликання парламенту 100 депутатів були представниками фінансово-економічних груп⁵⁰. Далі наявність олігархічних груп в парламенті четвертого, п'ятого та шостого скликання почала зростати. Тому можемо сказати, що процес елітогенезу в Україні проходив двома шляхами. По-перше,

⁴⁹ Кульчицький С. Політична еліта в радянській і незалежній Україні / Станіслав Кульчицький. // День. – 2001.

⁵⁰ Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за ред. Ф. М. Рудича. - К. : Парлам. вид-во, 2006. - С. 130.

відбувався перехід до самостійної та незалежної держави, по-друге, руйнувалася стара бюрократично-авторитарна партійна система, здійснювалися перші спроби демократизації, такі як плюралізм думок, ринкова економіка та формування громадянського суспільства. Цей етап можна охарактеризувати за Дж. Хіглі та Я. Пакульські як репродуктивна циркуляція еліт, бо зміна еліт відбулася поступовим та мирним шляхом, при всьому цьому стара еліта зберігала свій вплив над політичною і економічною сферою. Можемо зробити висновок, що хоча й процес становлення, розвитку та приходу до влади і відбувся швидкими темпами, але його гальмували самі еліти, які не знали як себе позиціонувати та які цінності підтримувати. Адже фактично у політичних еліт не було прецедентів, коли вони могли самі вирішувати долю своєї країни та обирати курс її розвитку. На плечі «новоствореної», а точніше швидко ідеологічно зміненої еліти, лягло питання, якою повинна бути Україна. Отже, спосіб оновлення еліти відіграє значну роль у процесі демократизації країни. Ми це простежили на прикладі України, а саме на етапі становлення її незалежності та процесу формування, трансформації тоталітарної країни у демократичну.

2.2. Емпіричний аналіз зміни парламентської еліти (2002 – 2020)

Аналізуючи біографії депутатів Верховної Ради України, було виділено такі змінні: партійна приналежність депутатів (четвертого, п'ятого та шостого, восьмого, дев'ятого скликань), місце праці до обрання депутатом. Тут ми виділили ще вужчі критерії, наприклад, працює в галузі освіти, медицини, державний службовець, ведення бізнесу або ж залучення до нього і безробітні. Ще один критерій – це освіта, куди входить: вища, не здобув вищу (середня, неповна вища і т. ін.). Ще один важливий критерій – це зміна партійної приналежності, тобто, якщо депутат пройшов до наступного скликання, чи змінив він свою приналежність до певної партії, чи залишився зі старою.

Крім депутатів, ми брали до уваги Верховну Раду України за 2002 – 2020 роки. Ми виділили такі змінні як: кількість людей, яка залишилася при владі, тобто пройшли з IV до V скликання (дані ми взяли з сайту Верховної Ради України), та прослідкували, чи змінили депутати при цьому свою партійну приналежність. Результати виявились такими: загальна кількість депутатів IV скликання (2002 – 2006 роки) – 504 людини, з них 206 вже були депутатами, отже, відсоток депутатів, які пройшли з III до IV скликання складає 45,8%. Звідси відсоток кількісного оновлення депутатського корпусу ВРУ (2002 – 2006 роки) – 54,2%. За V скликання (2006 – 2007 року) – 483 людини, з них 178 вже були депутатами, отже, відсоток депутатів, які пройшли з IV до V скликання складає 36,85%, а відсоток кількісного оновлення депутатського корпусу у Верховній Раді України за 2006 – 2007 роки складає 63,15%. Що стосується кількісного оновлення Верховної Ради України VI скликання (2007–2012 роки), то ситуація змінилась. Загальна кількість депутатів – 491 людини, з них 314 були переобрані, отже, відсоток депутатів, які пройшли з V до VI скликання, – 63,95%. А це означає, що відсоток кількісного оновлення ВРУ складає 36,05%. Загалом у IV, V та VI скликаннях представлена більша кількість депутатів ніж 450. Це пов'язано з тим, що депутати склали свої повноваження або втрачали їх, а нові переобирались, а оновлення списків на сайті ВРУ не відбувалося.

Що стосується восьмого скликання Верховної Ради України за 2014 – 2019 роки, то пройшли з VII до VIII скликання (дані ми взяли з сайту Верховної Ради України) 423 людини, з них 135 вже були депутатами, отже, відсоток депутатів, які пройшли з V II до VIII скликання, складає 31,9%. Звідси відсоток кількісного оновлення депутатського корпусу ВРУ (2014 – 2019 роки) – 31,9%. Отже, це означає, що більша частина депутатів восьмого скликання є новими і Верховна Рада України оновила на 64%. А що стосується IX скликання (2019 – 2024 роки), то маємо такі результати: зі 423 депутатів – 100 є старими (23,06%), а з цих старих 36 депутатів змінювали свою партійну приналежність

(36%). Кількісне оновлення депутатського корпусу ІХ скликання складає 76,94%, а це рекордна цифра для українського парламенту.

На рис. 2.1 наведені показники кількісного оновлення депутатського корпусу ВРУ за 2002–2020 роки.

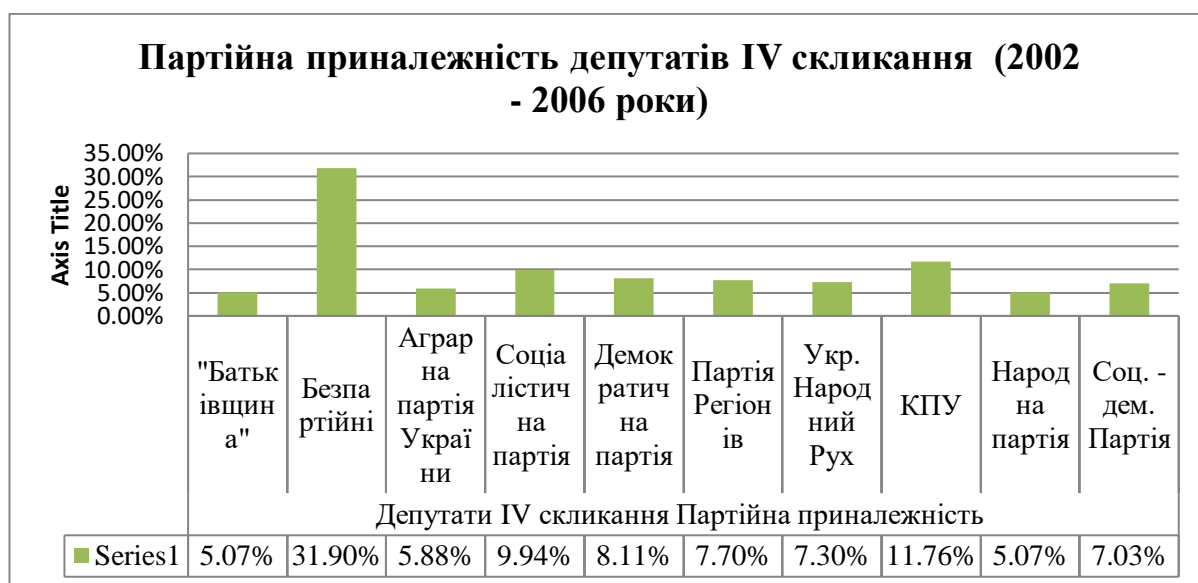
Рис. 2.1

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Наступний чинник, який ми виділили, – це партійна приналежність депутатів ВРУ та зміна партійної приналежності, перехід з четвертого скликання до п'ятого та з п'ятого до шостого, та з сьомого до восьмого, та з восьмого до дев'ятого. Ми виділили 9 найвпливовіших і найбільших партій IV скликання та безпартійних депутатів. На рисунку 2.2 наведені показники партійної приналежності депутатів ВРУ IV скликання за 2002–2006 роки.

Рис. 2.2

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Безпартійних представників у Верховній Раді IV скликання було найбільше – 31,9% (157 депутатів), у КПУ – 11,76% (58), «Соціалістична Партія» – 9,94% (52), «Демократична Партія» – 8,11% (36), «Партія Регіонів» – 7,7% (38), за нею йде «Народний Рух України» з 7,3% (36), «Соціал-демократична партія України» – 7,3% (36), «Аграрна партія» – 5,88% (29) і «Батьківщина» з «Народною Партією» мали по 5,07% (по 15 депутатів) представників у парламенті. З наведених даних бачимо, що у V скликанні ситуація змінилася, і провідна роль перейшла до «Партії Регіонів» – 34,5% (163 депутати). Кількість безпартійних депутатів залишилася все ще значною – 21,8% (103 депутати). Далі йде «Батьківщина» – 14,6% (69), а вже потім «Наша Україна» – 9,11% (43), «Соціалістична партія» – 7,6% (36). Інші партії мають досить низький показник, який навіть не досягає 5%. «КПУ» – 4,45% (21), «Народний Рух України» – 3,8% (18), «Соціал-демократична партія України» – 2,33% (11) і «Партія промисловців і підприємців України» – 1,7% (8 депутатів).

Ми аналізували 8 партій та окремо виділили безпартійних депутатів за 2006–2007 роки. (див. рисунок 2.3). З наведених даних бачимо, що ситуація змінилася і провідна роль перейшла до «Партії Регіонів» – 34,5% (163

депутати). Кількість безпартійних депутатів залишилася все ще значною – 21,8% (103 депутати). Далі йде «Батьківщина» – 14,6% (69), а вже потім «Наша Україна» – 9,11% (43), «Соціалістична партія» – 7,6% (36). Інші партії мають досить низький показник, який навіть не досягає 5%. «КПУ» – 4,45% (21), «Народний Рух України» – 3,8% (18), «Соціал-демократична партія України» – 2,33% (11) і «Партія промисловців і підприємців України» – 1,7% (8 депутатів).

Рис. 2.3. Показники партійної приналежності депутатів V скликання.

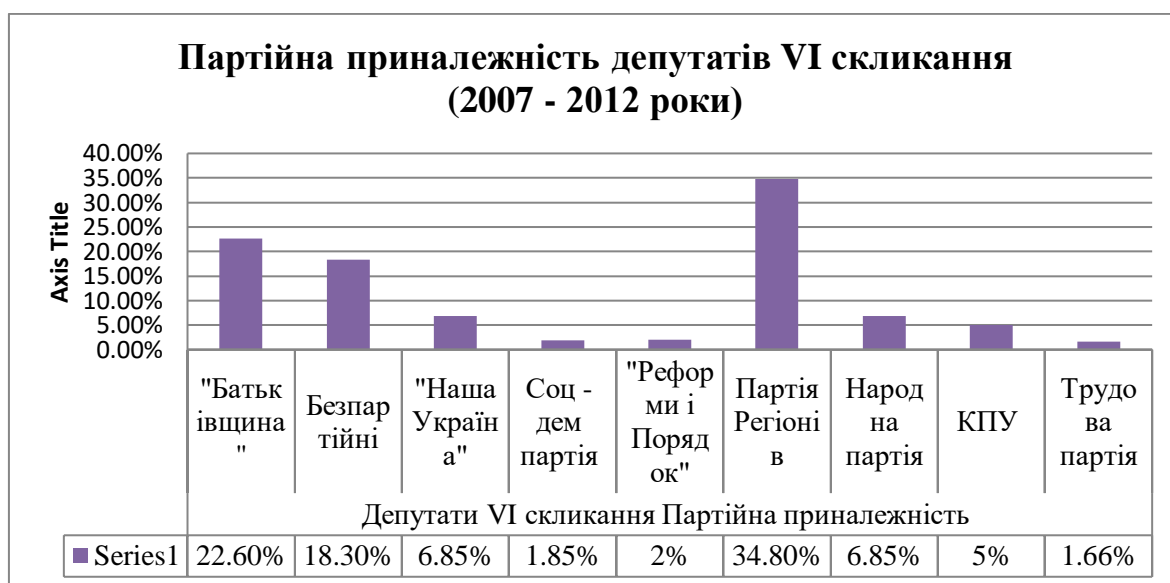

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Наступний рисунок – це показники партійної приналежності VI скликання за 2007–2012 роки. Тут ми також аналізували 8 партій та безпартійних депутатів.

З наведених даних бачимо, що партійна приналежність зростає. «Партія Регіонів» – 34,8% (188 депутатів), «Батьківщина» – 22,6% (122 депутати), яка змогла утвердити свої позиції в парламенті, а безпартійні депутати займають третє місце по кількості в парламенті – 18,3% (99 депутатів).

Рис. 2.4.

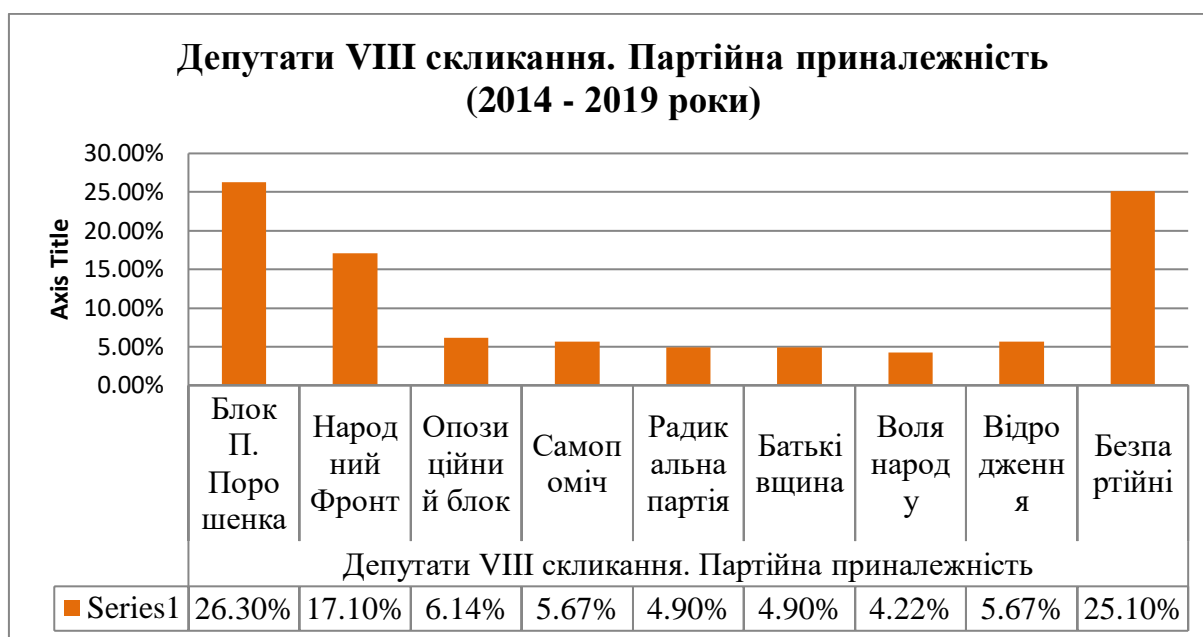
Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Далі йде «Наша Україна» та «Народна Партія», які мають по 6,85% (по 37 представників), «КПУ» – 5% (27), а інші партії мають досить низький показник, який навіть не досягає 5%. «Реформи і Порядок» – 2% (11), «Соціал-демократична партія» – 1,85% (10) і «Трудова партія» – 1,66% (9 депутатів). Отже, безпартійність депутатів не була важливим критерієм для виборців протягом усіх трьох скликань, а ситуація з домінуванням у парламенті змінилась на користь Партії Регіонів, яка посіла провідне місце за кількістю депутатів у Верховній Раді України у п'ятому та шостому скликаннях.

Ми виділили 8 найвпливовіших і найбільших партій VIII скликання та безпартійних депутатів. На рис. 2.5 наведені показники партійної приналежності депутатів ВРУ VIII скликання за 2014 – 2019 роки.

Представників Блоку Петра Порошенка була найбільше у VIII скликання – 26,3% (111 депутатів), далі безпартійні депутати – 25,1% (106), Народний Фронт – 17,1% (72), далі йде Опозиційний блок зі 6,14% (26), по 5,67% (по 24 депутати) набрали – Самопоміч та партія Відродження, 4,9% (по 21 представнику) у Батьківщини та Радикальної партії і лише 4,22% (18 депутатів) - Воля народу.

Рис. 2.5

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

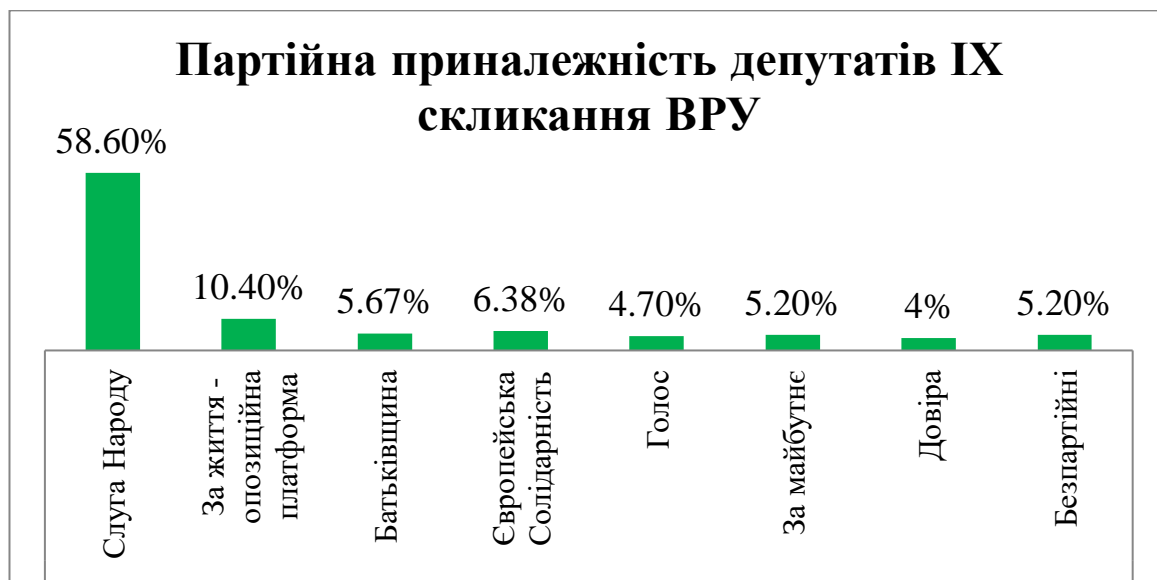
Отже, більшість набрала партія Президента – «Блок Петра Порошенка», зважаючи на обставини виборів, це цілком логічна тенденція. Президент виграв вибори в один тур, маючи підтримку, і зміг провести найбільше депутатів до парламенту. Далі можемо побачити, що популярність безпартійних депутатів не зменшується, їх представлення в парламенті є другим за чисельністю.

Таку саму тенденцію можемо спостерігати і в парламенті IX скликання: найбільше депутатів від провладної сили «Слуга Народу» 58,6% (248 депутатів), «Опозиційна платформа - За життя» набрала 10,4% (44 депутати), наступна партія це «Європейська Солідарність» 6,38% (27 депутатів), «Батьківщина» 5,67% (24), Безпартійні та «За майбутнє» набрали по 5,2% (22), «Голос» 4,7% (20) та «Довіра» 4% (17). На рис. 2.6 наведені показники партійної приналежності депутатів ВРУ IX скликання за 2019 – 2024 роки.

Після аналізу партійної приналежності депутатів Верховної Ради ми перевірили, чи змінювали її депутати. Щодо зміни партійної приналежності, то загальна кількість депутатів IV скликання – 504 людини, 206 залишилось при владі. Отже, відсоток депутатів, які пройшли з III до IV скликання складає

45,8%. А з 206 депутатів – 72 змінили свою партійну приналежність, а це – 35%. Щодо зміни партійної приналежності, то загальна кількість депутатів VIII скликання – 423 людини, 135 залишилось при владі.

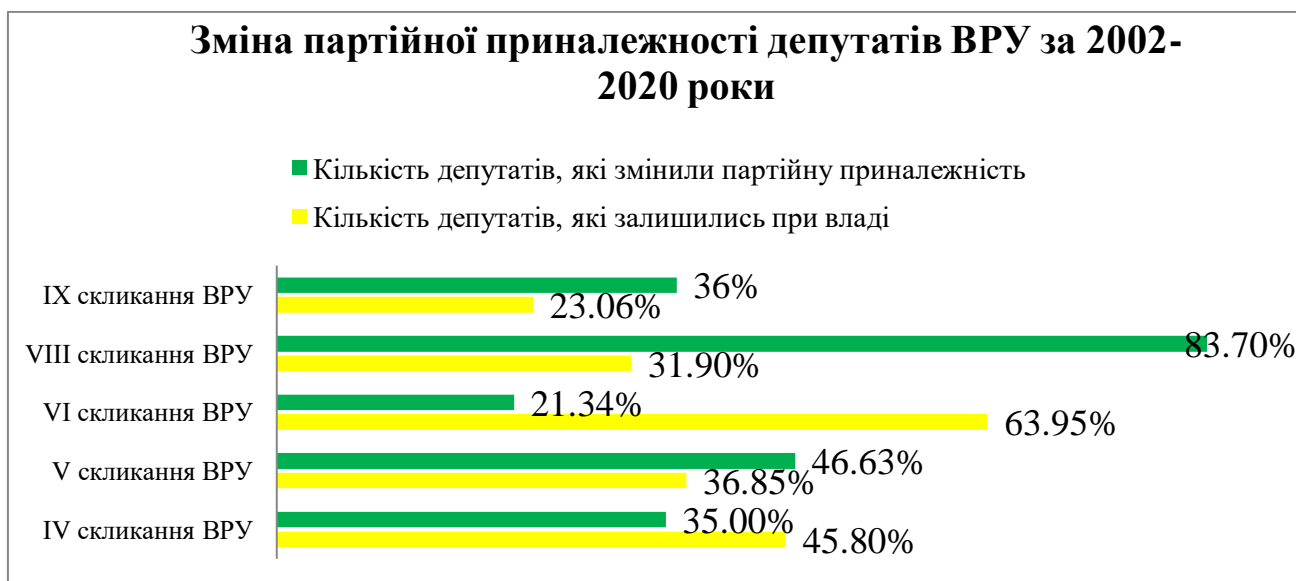
Рис. 2.6

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Отже, відсоток депутатів, які пройшли з VII до VIII скликання, складає 31,9%. А з цих 31,9%, тобто 135 депутатів – 113 (83,7%) змінили свою партійну приналежність, ми перевірили, чи переходили депутати, які пройшли зі сьомого до восьмого скликання до інших партій, які певним чином або були більш популярні або просто, як це робили колишні Регіонали та Опозиційний Блок, маскувались під «колір» партії «Відродження» або «Воля Народу». У ІХ скликанні зі 423 депутатів 100 (23,06%) депутатів залишилися при владі і з них 36 змінили свою партійну приналежність – 36%.

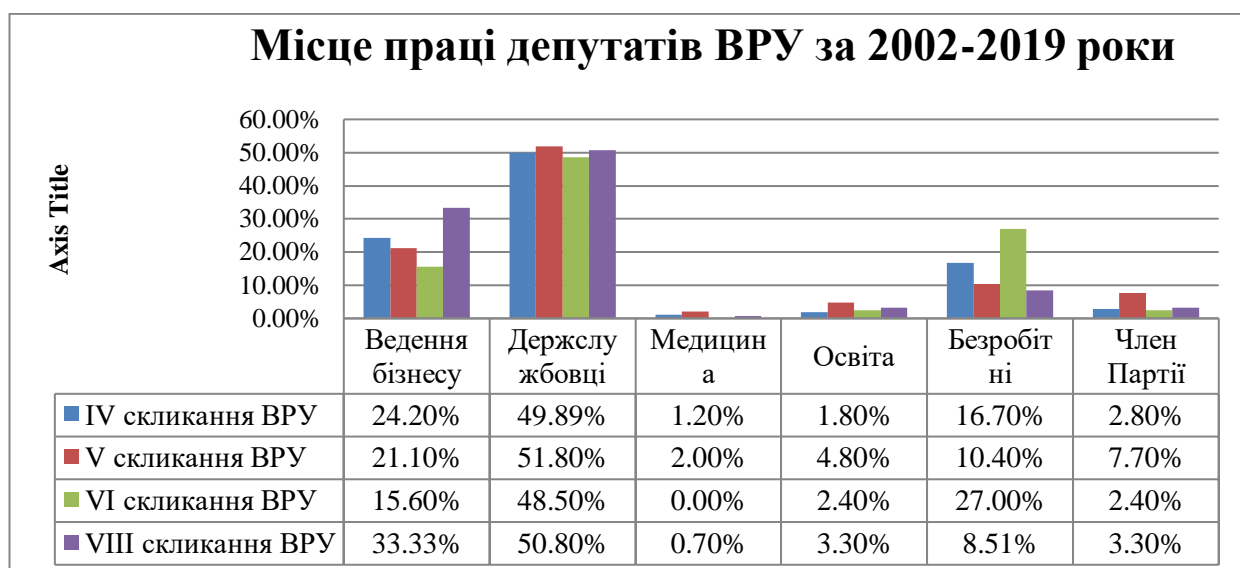
Рис.2.7

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>

Наступний критерій – це місце праці до обрання депутатом. Тут ми виділили ще декілька критеріїв, наприклад, працює в галузі освіти, медицини, державний службовець, ведення бізнесу або ж залучення до нього і безробітні. З діаграми 3 видно, що більшість депутатів IV скликання до обрання у ВР були держслужбовцями – 49,89%. 24,20% депутатів мали зв'язки з бізнесом, хоча, як ми знаємо, народні депутати України не мають права утримувати свій власний бізнес, але депутати IV скликання цей факт ігнорують. 16,7% депутатів були безробітні, 2,8% є головами партій або входять до керівних посад в партіях, 1,8% – депутати, які працюють в галузі освіти, і 1,2% – працюють у галузі медицини. До V скликання потрапили переважна більшість держслужбовцями 51,8%. 21,10% мають зв'язки з бізнесом, тобто депутати продовжують нехтувати законом України. 10,4% були безробітними, 7,7% – це голови партій, або ж ті депутати, які займають там провідні місця, 4,8% – представниками освіти і 2% – задіяні у галузі медицини.

Рис. 2.8

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ:

До VI скликання 48,5% депутатів були держслужбовцями, 27% мали статус безробітних, 15,6% – зв'язки з бізнесом, 2,4% – працювали у галузі освіти та ті депутати, які є головами партій, а кількість депутатів, які були представниками медичної сфери, не були представлені у шостому скликанні. Більшість депутатів VIII скликання до обрання у ВР були держслужбовцями – 50,8%. 33,33% депутатів мали зв'язки з бізнесом, хоча, як ми знаємо, народні депутати України не мають права утримувати свій власний бізнес, але депутати VIII скликання цей факт ігнорують, як і їхні попередники. 8,51% депутатів зазначають, що вони безробітні, 3,3% є головами партій або входять до керівних посад в партіях та працюють у галузі освіти. 0,7% – депутати, які працюють у галузі медицини. За депутатську каденцію VIII скликання ситуація з робочою зайнятістю не змінилась з обранням нових депутатів, більшість зазначають, що вони є державними службовцями, а ось на другому місці є ведення приватного бізнесу, що заборонено Конституцією України. Багато депутатів зазначили, що вони безробітні. Через те, що багато депутатів мають зв'язки з бізнесом, або безпосередньо ним володіли, можемо говорити про можливість лобювання своїх інтересів у Верховній Раді України.

Рис.2.9

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>

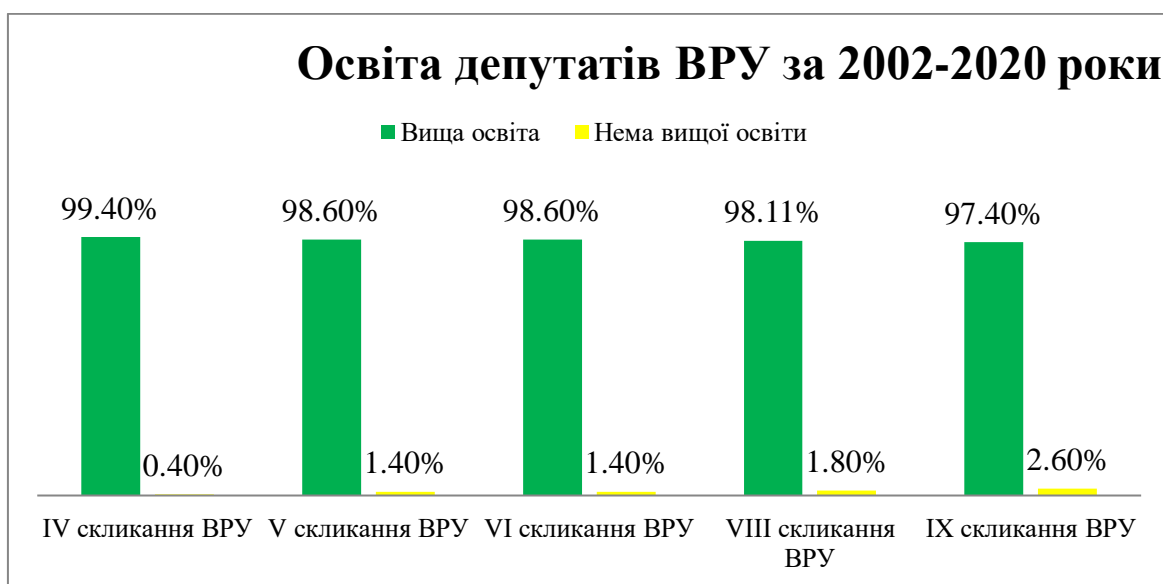
Що стосується ІХ скликання, то ситуація знов повторюється: більшість депутатів (49,4%) мають свій бізнес або зв'язки з ним, цікавим є те, що більшість бізнесменів у провладній партії «Слуга Народу» (74,16% від усіх депутатів-бізнесменів) 28,13% зазначили, що є держслужбовцями, кількість безробітних депутатів – 7,09%, у галузі освіти – 6,86%, додалися і нові категорії це члени або керівники ГО – 2,84% та працівники медіа (втому числі зі Студії Квартал 95) - 3,78%. Бачимо, що знову більшість новобраних депутатів продовжують нехтувати законом та займаються бізнесом або пов'язані з ним, що дає нам підозри у можливості лобіювання інтересів різних кланів та олігархів.

Наступним критерієм є освіта, а саме вища (середня, або неповна вища). 99,4% депутатів четвертого скликання мали вищу освіту. А серед депутатів п'ятого та шостого скликань вищу освіту мали 98,6%. Найбільша кількість депутатів, які не мали вищої освіти були членами «Партії Регіонів».

Вони зазначали, що мали неповну вищу, або ж середню освіту. 98% депутатів восьмого скликання мали вищу освіту. Найбільша кількість депутатів, які не мали вищої освіти були безпартійними або представники

Самопомочі. Вони зазначали, що мали неповну вищу, або ж середню освіту. Ситуація у ІХ скликання погіршилася, адже саме це скликання має найбільшу кількість депутатів, які не мають вищої освіти. Кількість депутатів, що мають вищу освіту - 97,4%, найбільша кількість депутатів, які не мають вищої освіти належать до пропрезидентської партії Слуга Народу, можемо побачити схожість зі п'ятим скликанням, де провладна більшість Партія Регіонів, також мала найбільший показник депутатів із середньою освітою. (див. рисунок 2.10).

Рис. 2.10

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>

Залишилось виявити якісне оновлення, для цього ми використали модель Дж. Хіглі та Я. Пакульські про циркуляцію еліт в пострадянських країнах. Отже, у період з 2002 по 2007 роки система циркуляції еліти тяжіла до відкритої системи, відбулась динамічна циркуляція. Окрім того, їй притаманне тяжіння до правих партій та популістичних закликів. Можемо згадати події Помаранчевої революції. Але протягом 2007–2012 років система циркуляції тяжіє до закритої, бо, як ми відзначили, мали місце низькі та малі темпи циркуляції еліти, низький рівень реакції на суспільні зміни. Можемо врахувати й подальші події, адже з 2010 року по 2014 влада була в руках Віктора Януковича, а далі – Революція Гідності, яка показала низький рівень реакції політичних еліт на соціальні зміни в середині держави.

Ми вважаємо, що еліти є фрагментованими (Fragmented), бо зараз в Україні є досить низький рівень внутрішньої інтеграції еліт. Адже, хоч і відбулося кількісне оновлення, якісних змін не відбулося. Ми можемо спостерігати постійні таємні угоди, розвиток клієнтелізму⁵¹, де постійно діють квоти на призначення на державні посади за домовленостями, фактично відбувається повне домінування неформальних правил гри над формальними демократичними процедурами. А ось моделлю циркуляції, на наш погляд, є квазі-заміщувальна (Quasi-replacement). Звісно зміни еліти є, але вони обмежені, хоч Помаранчева революція мала вплив на формування V і VI парламентських скликань, але консолідованої еліти не утворилося. А це означає, що, попри поділ правлячої еліти, підстав для серйозних змін не було. Також можемо спостерігати елементи репродуктивної моделі циркуляції (Reproduction), адже зміни еліти є обмеженими і поверхневими і були здійснені у поступовий та еволюційний спосіб. Еліта відмовляється від старих звичок та змінює їх для того, щоб залишитися при владі. Завдяки цим маневрам більша частина старої еліти залишається при владі. Хоч змін і не багато, але відбувається зміна соціального портрету еліти.

Отже, квазі-заміщувальна модель не має якихось обмежень у зміні еліт, але в той самий час мала місце репродукція еліт у період 2007–2012 років. З наведених даних ми бачимо зміни у четвертому та п'ятому скликаннях, хоч і не досить глибокі соціальні зміни, які б дозволили повністю змінити систему. А вже у шостому скликанні почалась «хвиля відкату» від тих політичних змін, які відбулися у країні і система циркуляції почала поступово закриватися. Циркуляція знов почала відбуватися репродуктивним шляхом, тобто повільними кроками і за рахунок старих кадрів, які пристосовувались до соціальних та політичних змін у країні. Чергові парламентські вибори 2012 року сформували нове сьоме скликання, яке за результатами дослідження

⁵¹ Matsiyevsky Y. Revolution without regime change: The evidence from the post-Euromaidan Ukraine [Електронний ресурс] / Yuriy Matsiyevsky // Communist and Post-Communist Studies. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0967067X18300631#!>

аналітичного центру «Слово і Діло» оновилося на 38,7% (174 депутати були новими), а відсоток старих депутатів склав 61,3%⁵². Тобто можемо побачити репродуктивну модель циркуляції, еліти намагались закрити систему від нових кадрів. Далі відбулись позачергові вибори у 2014 році через Революцію Гідності. Внаслідок було сформовано новий парламент восьмого скликання. Отже, у період з 2014 по 2019 роки (8 скликання) система циркуляції еліти тяжіла до відкритої системи, відбулась динамічна циркуляція, що дає рівні можливості доступу членів не елітних груп до її структури. Також їй притаманне тяжіння до правих партій та популістичних закликів. Можемо згадати події Революції Гідності, яка фактично і була тим каталізатором змін та оновлення. Адже через низьку реакцію попередньої влади на суспільні змін відбувалась «революція», суспільство висловило своє невдоволення, і за рахунок цього можемо спостерігати велику кількість нових облич (68,1%), в тому числі тих, які прийшли до влади з радикальними правими націоналістичними гаслами. І це можна рахувати як одну з головних причин зміни партійної приналежності депутатів (83,7%), які залишились при владі, адже депутати, які прагнули утримати владу просто перейшли в ті партії, які були більш популярні на гребні Революції Гідності. Це або провладна партія Петра Порошенка, або маскування колишніх Регіоналів та членів Опозиційного Блоку під партію Відродження або Воля народу.

На початку роботи парламенту VIII скликання еліти були більш консенсусними. Це означає, що була згода внутрішніх еліт між собою щодо цінностей та цілей, методів владарювання. Це було можливе за рахунок пропрезидентської більшості в парламенті та їх союзників Народного Фронту, Батьківщини та Радикальної партії. Ця коаліція називає себе Європейська Україна та співпрацює в одному векторі з Президентом. Але у лютому 2016 року правляча коаліція «Європейська Україна» розпалася, Арсеній Яценюк

⁵² Як оновився склад Верховної Ради України від скликання до скликання? [Електронний ресурс] // Слово і Діло. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/articles/5767/2014-11-17/kak-obnovlyalsya-sostav-verhovnoj-rady-ukrainy-ot-sozyva-do-sozyva.html>.

подав у відставку і був обраний новий Прем'єр-міністр та спікер. Була сформована нова коаліція, яка складалась з Блоку Петра Порошенка і Народного Фронту. Але така коаліція також не проіснувала довго і вже станом на 2019 рік у парламенті нема коаліції взагалі. Враховуючи такі події та постійні зміни, можемо зазначити про початок фрагментації еліти у 2016 році, яке не вдалось зупинити. Тому виникла боротьба між внутрішньою елітою за контроль та розподіл ресурсів, який поглибив розкол еліт на фракційні групи. А модель циркуляції – квазі-заміщувальна, адже чинник оновлення і циркуляції еліти носив вимушений та раптовий характер (Революція Гідності) і саме тому циркуляція мала найменші обмеження у зміни еліти. У парламенті представлено багато нових лідерських сил.

Що стосується дев'ятого скликання, то знову таки можемо побачити рекордне оновлення парламенту (76,94%), тут бачимо відкриту (класичну) модель циркуляції, яка дозволила пройти до парламенту 323 нових депутатів. Це мало б утворити консолідовану демократію та ефективний парламент з консенсусною елітою, але, на жаль, за цей рік ми можемо побачити, що еліти є фрагментованими, що сприяє поглибленню кризи та поглиблюють не консолідованість режиму. Почався процес розколу в пропрезидентській партії, також можемо бачити рекордний показник депутатів, які є бізнесменами або мають зв'язки з бізнесом, а це також свідчить про «відкат». Фактично старі олігархічні клани, які мали вплив на прийняття рішення були «розбавлені» новими бізнес-депутатами.

Отже, з наведених даних можемо побачити, що чергові вибори та думка більшості українців у 2019 році не принесли очікуваної консолідації режиму та консенсусної еліти, яка мала б ефективно працювати. Тому, аналізуючи один рік діяльності парламенту та обрані показники, можемо сказати, хоч і циркуляція мала відкритий характер, та кількісного оновлення не достатньо, аби створити якісне середовище для прийняття рішень. А це означає, що якісні зміни в депутатському корпусі ВРУ треба ще перевірити.

2.3. Аналіз реформаторських та антиреформаторських законів за VIII скликання

Для проведення аналізу якісного оновлення депутатського корпусу VIII скликання Верховної Ради України ми виділили такі критерії – голосування депутатів за законопроекти. Ми їх розділили на реформістські законопроекти та антиреформаторські. Тобто, ми зможемо побачити рівень підтримки у Верховній Раді реформаційних проєктів і хто за них голосував, з цього ми зможемо зробити висновок, чи дійсно відбулось якісне оновлення депутатського корпусу 2014 – 2019 роки. Для аналізу ми виокремили ті законопроекти, які розколювали парламент та поглиблювали боротьбу в середині нього, які мали на меті відкриті лобістські наміри, та законопроекти, які мали на меті змінити та вдосконалити систему, тобто реформаторські закони. Отже, такий аналіз допоможе виокремити депутатів-реформаторів та депутатів-лобістів.

До реформаторських законів було виділено прогресивні та корисні закони, за даними VoxUkraine, які розробили індекс підтримки реформ – такий собі інструмент виміру та оцінки депутатської продуктивності та підтримки законів. Згідно індексом iMoRe⁵³ було прийнято 247 прогресивних реформ, але число антиреформаторських законів також має досить великі показники. Загалом виділяють п'ять сфер, які найбільш є прогресивно реформовані завдяки восьмому скликанню: боротьба з корупцією, децентралізація, банківський сектор, енергетична незалежність, валютне регулювання, незалежність НБУ. Закони, які були нами виокремлені, як реформаторські:

1. Закон №5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної». (від 25 квітня 2019 року)
2. Зміна Конституції - Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) № 2217-а. (від 01 липня 2015 року).

⁵³ Давиденко Б. ККД депутата: як оцінити внесок кожного обранця у підтримку реформ [Електронний ресурс] / Б. Давиденко, О. Надельнюк // VoxUkraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/ipr/index.html?filter=all>

3. Закон № 2621 – VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад». (від 22 листопада 2018 року).
4. Відхилений закон «Про ринок енергетики» № 8527-д (забракло голосів, він не пройшов) - 14 травня 2019 року.
5. Закон № 6172 «Про запобігання корупції» з доповненням до ст.63 (від 14 травня 2017 року).
6. Закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасовими окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» № 7163. (від 18 січня 2018) - Про деокупацію.
7. Закон «Про Вищий антикорупційний суд» № 7440. (від 07 червня 2018 року).
8. Закон Про Вищу раду правосуддя (1798-VIII)
9. Закон Про валюту і валютні операції (2473-VIII).
10. Закон Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я (2002-VIII) – про автоматизацію медичних установ.

До лобістських законів було віднесено закони, які яскраво показують наміри депутати лобіювати свої власні цілі або ж цілі бізнесу, олігархічних кланів, тощо з яким депутати мають зв'язки. Такі закони, які були розглянуті та прийняті протягом 8 скликання:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України № 4645Д.
2. Закон «Про впровадження мораторію на продаж землі» від 20 листопада 2018 року.
3. Закон № 5081 «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей».
4. Законопроект № 8449-д «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» - Про аукціони.

5. Закон № 5610 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження), від 16 березня 2017 року.
6. Закон, що запроваджує е-декларування для громадських діячів, залучених до антикорупційної діяльності, контрагентів антикорупційних НУО, членів наглядових рад державних підприємств тощо, № 1957- VIII.
7. Закон № 2190-VIII «Про виведення глав місцевих адміністрацій та їх заступників з категорії держслужбовців».
8. Закон № 1999-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків».
9. Закон № 2700-VIII «Про внесення змін до розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку».
10. Закон № 1792-VIII «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту».

Отже, ми беремо всіх 423 депутатів VIII скликання ВРУ та аналізуємо їх діяльність в парламенті, а саме, як вони голосували за обрані нами законопроекти. Ми виділили такі категорії аналізу:

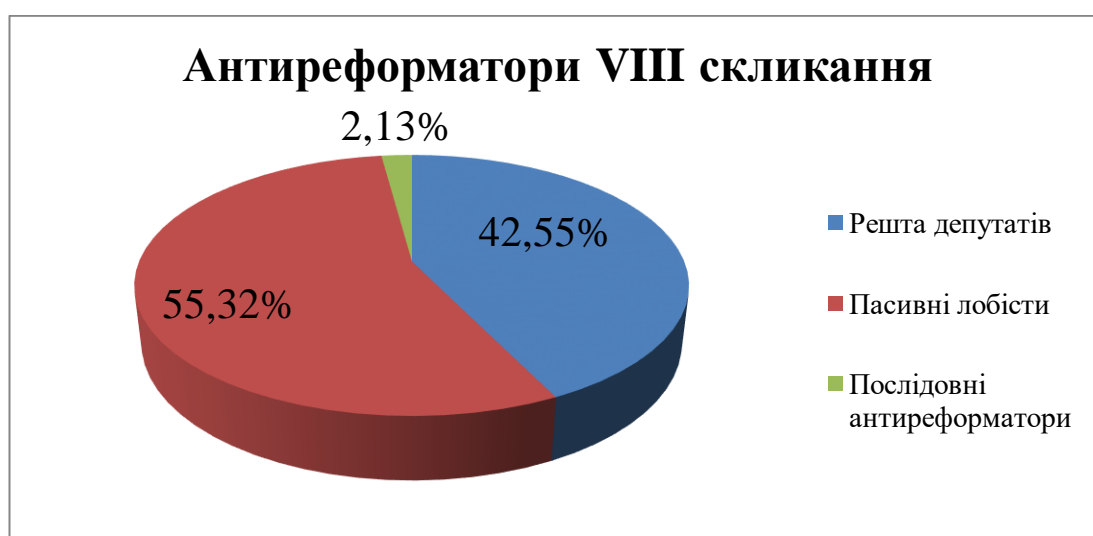
- систематично підтримував реформаторські закони;
- систематично підтримував антиреформаторські закони;
- сіра маса депутатів, які хаотично голосували;
- невизначені депутати, які однаково голосували як за антиреформаторські закони так і за реформаторські.

За рахунок цього ми можемо прослідкувати, як депутати голосували за обрані закони і співставити їх. Якщо депутат проголосував за 5 або більше реформаторських законів, при цьому він не підтримав лобістських, тоді депутат є реформатором і можемо говорити про його «якість» і, в свою чергу, якщо депутат голосував за 5 і більше антиреформаторських законів, ми його можемо

віднести їх до відкритих лобістів. Проаналізувавши нових та старих депутатів, ми зможемо дізнатись чи дійсно депутати є послідовними антилобістами та реформаторами, а лобісти навпаки відкрити лобістами та антиреформаторами.

Отже, депутати, які голосували за 5 або більше лобістських законів є на перший погляд антиреформаторами їх станом на восьме скликання – 234 депутати (55,32%).

Рис. 2.1

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Але насправді реальних лобістів, які не голосували за реформаторські закони і були послідовними лобістами – 5 депутатів (1,18% від усього депутатського корпусу). (див. рисунок 2.1) А це означає, що зі 55,32% справжніх лобістів лише 2,13%. Отже, депутати насправді голосували не тільки за одним наміром лобіювати свої інтереси або просто прийняти антиреформаторські закони, а могли бути просто противниками певних законів. І вони не були послідовними лобістами і потрапили до більшості – сірої маси депутатів, які голосували однаково за реформаторські та лобістські закони.

Отримавши ці дані, ми проранжували всіх депутатів - 423, які голосували за антиреформаторські закони:

1. Пасивні лобісти, які проголосували від 1 до 2 законів;

2. Помірковані лобісти – від 3 до 4 законів;
3. Активні лобісти – від 5 законів.

Отже, пасивних лобістів було – 82 депутати – це 19,38%, поміркованих лобістів 106 (25,05%), активні лобістів – 234 (55,32%). (рис. 3.2). Загалом зі справжніх лобістів, яких у восьмому скликанні представлено лише 5 депутатів, з них всі п'ятеро є представниками пасивних лобістів.

Рис. 2.2

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Наступні так звані «реформатори» депутати, які голосували за 5 або більше реформаторських законів є на перший погляд дійсними реформаторами.

Таких депутатів станом на восьме скликання – 277 депутатів (65,48%), але насправді реальних реформаторів, які не голосували за лобістські закони і були послідовними реформаторами – 9 депутатів (2,12% від усього депутатського корпусу). Отже, зі 65,48% депутатів «реформаторів» насправді справжніми реформаторами є лише 3,24%. (див. рисунок 2.2).

А інші «реформатори» як і лобісти були не послідовними та голосували досить хаотично.

Отримавши ці дані, ми проранжували всіх депутатів – 423, які голосували за реформаторські закони:

1. Пасивних реформатори, які проголосували від 1 до 2 законів;
2. Помірковані реформатори – від 3 до 4 законів;
3. Активні реформатори – від 5 законів.

Рис.2.3

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Отже, пасивних реформаторів було – 68 депутатів – це 16,07%, поміркованих реформаторів – 74 (17,49%), активні реформатори – 277 (65,48%). (рис. 2.4).

Загалом зі справжніх реформаторів, яких у восьмому скликанні представлено лише 9 депутатів, з них – 1 є пасивним реформатором, 5 – поміркованих і – 3 активних реформаторів.

Рис.2.4

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Наступна критерій, виділений для аналізу, так звана «сіра маса», тобто ті депутати, які голосували хаотично, і ми їх не змогли віднести до певної чіткої категорії. Загалом «сіра маса» у VIII скликанні переважає інших депутатів, адже вона становить 302 депутати – а, це 71,39% від усіх депутатів (423). (див рисунок 2.5).

Рис.2.5

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Остання категорія депутатів – це ті, що не змогли визначитися і однаково голосували за антиреформаторські та реформаторські закони. З 423 депутатів 82 є невизначеними, тобто вони однаково проголосували за всі обрані антиреформаторські та реформаторські закони – це 19,38%. (див. рисунок 2.6).

Велика кількість таких депутатів голосували за всі нами обрані закони реформаторські та за всі обрані лобістські закони, більшість цих депутатів були представниками створеної провладної коаліції, яка складалась зі представників двох сил Блоку Петра Порошенка та Народного Фронту, це може пояснити таку активність серед депутатів та їх невизначеність.

Рис.2.6

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Підсумовуючи, можемо сказати, що «нових» якісних депутатів - реформаторів виявилось 9 осіб – 2,12%. Перевіримо більшість цих депутатів вперше представлені у парламенті 2014 – 2019 років, чи вони вже були представниками попередніх скликань. Після перевірки ми дізнаємось, чи має значення кількісне оновлення депутатського корпусу, чи все таки реформаторами можуть бути не тільки нові депутати. Зі 9 депутатів-реформаторів – 7 є новими депутатами, а 2 депутатів є «старими», тобто

представниками попередніх скликань, отже, більшість реформаторів восьмого скликання є новими депутатами, які виявились більш активними за своїх попередників. Можемо також бачити невеликий відсоток «старих» депутатів, які підтримують реформи, їх не багато, це може бути пов'язано з тим, що більшість старих депутатів є представниками колишньої партії Регіонів, а вони є опозицією та проросійськими депутатами, які не голосували майже ні за які реформаторські закони або просто демонстративно не приходили на засідання парламенту, коли відбувались голосування за обрані законопроекти. А ті депутати, які є лобістами відкритими, тобто 5 депутатів – всі п'ятеро є «старими» депутатами і представниками таких партій, як Регіони або Опозиційний Блок, вони або залишились вірними Опозиційній платформі, або перейшли до партії «Відродження», яка фактично є партією колишніх регіоналів.

За допомогою виокремленого критерію а саме головного - «голоси депутатів за реформаторські закони» ми виявили чи оновились Верховна Рада України VIII скликання якісно і яким є цей показник. Ми виокремили по 10 реформаторських та антиреформаторських законів, згідно з індексом iMoRe, тому якщо депутат голосував за реформаторські закони та проти лобістських, він є реформатором. І навпаки, якщо депутат голосував за антиреформаторських і проти реформаторських, він є лобістом цих законів. Що стосується антиреформаторів, то всі п'ятеро є «старими» депутатами-лобістами – це Писаренко Володимир Валерійович, Добкін Михайло Маркович, Добкін Дмитро Маркович, Мирний Іван Миколайович, Львовчкін Сергій Володимирович. Тобто зі 135 представників «старих» депутатів – 5 (3,7%) є старими депутатами представниками опозиції.

З 288 депутатів, які є новими – 7 депутатів (2,43%) є тими, хто потрапляє до категорії депутатів-реформаторів. І з 135 «старих» депутатів – лише 2 (1,5%) є реформаторами. До категорії депутатів-реформаторів належать нові депутати: Солод Юрій Васильович, Бухарєв Владислав Вікторович, Прасюк Володимир

Зіновійович, Тимошенко Юрій Володимирович, Журжій Андрій Валерійович, Сидорович Руслан Михайлович, Сотник Олена Сергіївна. Старі реформатори, їх лише двоє – це Головка Михайло Йосипович та Чумак Віктор Васильович.

2.4. Аналіз реформаторських та антиреформаторських законів у парламенті ІХ скликання

Згідно з даними VoxUkraine за рік роботи нового парламенту ІХ скликання було ухвалено 807⁵⁴ законів, 102 закони були реформаторськими, але робота парламенту значно знизилась, бо за третю сесію було прийнято 31 реформаторський закон, що фактично удвічі менше ніж за попередньої сесії. Отже, можемо зробити висновок, що реформаторське завзяття депутатів почало падати, за результатами VoxData після двох сесій середній рівень підтримки реформ зменшився на 7%⁵⁵ з 73% до 66%, а це, у свою чергу, сприяє переведенню 77 депутатів від Слуги Народу до групи поміркованих реформаторів, тепер більшість становить саме ця група.

За даними VoxData реформатором та одноосібним лідером є представник партії Слуга Народу Олександр Санченко, який підтримав 98% реформ, також сюди входять Юрій Корявченко, Михайло Ананченко з показником 94,5% та Сергій Литвиненко з показником 93%, які також є представниками пропрезидентської партії. Також до лідерів-реформаторів належать Петро Павловський зі 78,5% та Олександр Копиленко зі 83% - представники партії Слуга Народу. А головними антиреформаторами стали депутати від Опозиційної платформи За Життя, Вадим Рабинович – 2%, Вадим Столар – 2%, Тарас Козак – 3% та Юрій Солод – 4% підтримки реформаторських законів. Також більшість депутатів від Батьківщини є антиреформаторами, адже вони майже не підтримували реформаторські закони.

⁵⁴ Отт М. Уже не турбо: реформаторський запал парламенту знижується [Електронний ресурс] / Марина Отт // voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/uzhe-ne-turbo-reformatorskij-zapal-parlamentu-znizhuyetsya/>.

⁵⁵ Отт М. Уже не турбо: реформаторський запал парламенту знижується [Електронний ресурс] / Марина Отт // voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/uzhe-ne-turbo-reformatorskij-zapal-parlamentu-znizhuyetsya/>.

Отже, за дослідження Марії Отт⁵⁶ у парламенті представлено 112 депутатів, які є реформаторами, більшість з них є представниками Слуги Народу та ті депутати, які є позафракційними, але пов'язані з провладною партією: Руслан Стефанчук, Дмитро Разумков. Також представники партії Голос є представниками поміркованих реформаторів, які голосують в середньому за 40-60% обраних законопроектів. До поміркованих реформаторів потрапили 3 депутати від Батьківщини, які набрали по 44%.

Наші дані сильно відрізняються від аналітики VoxData, тому що ми заклали більш жорстке поняття «реформатор» та «антиреформатор». Реформатори – це ті депутати, які голосували тільки за реформаторські законопроекти та проти антиреформаторських або ж утримувалися. Антиреформатори – це ті, хто голосували тільки за лобістські законопроекти та не підтримували реформи. Саме тому ми маємо таку значну різницю в даних, адже така жорстка диференціація показала наскільки дійсно є якісним нове скликання Верховної Ради України.

Отже, для проведення аналізу якісного оновлення депутатського корпусу IX скликання Верховної Ради України ми виділили такий критерій – голосування депутатів за законопроекти. Ми їх розділили на реформістські законопроекти та антиреформаторські. Тобто, ми зможемо побачити рівень підтримки у Верховній Раді реформаційних проектів і хто за них голосував, з цього ми зможемо зробити висновок, чи дійсно відбулось якісне оновлення депутатського корпусу 2019 – 2020 роки. Для аналізу ми виокремили ті законопроекти, які розколювали парламент та поглиблювали боротьбу в середині нього, які мали на меті відкриті лобістські наміри, та законопроекти, які мали на меті змінити та вдосконалити систему, тобто реформаторські закони. Отже, такий аналіз допоможе виокремити депутатів-реформаторів та депутатів-лобістів. Враховуючи той факт, що більшість депутатів IX скликання

⁵⁶ Отт М. Уже не турбо: реформаторський запал парламенту знижується [Електронний ресурс] / Марина Отт // voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/uzhe-ne-turbo-reformatorskij-zapal-parlamentu-znizhuyetsya/>.

були активними та дисциплінованими, вони майже однаково голосували за закони та не прогулювали засідання, тому зниження рівня активності та збільшення прогулів голосування протягом третьої сесії змушує додатково додати критерії для аналізу як реформаторів так і антиреформаторів – це додаткове ранжування на пасивних, поміркованих та активних. Тепер ми можемо подивитися на скільки змінилося число депутатів у кожній групі.

До реформаторських законів було виділено прогресивні та корисні закони, за даними VoxUkraine, які розробили індекс підтримки реформ – такий собі інструмент виміру та оцінки депутатської продуктивності та підтримки законів. Він базується на оцінках експертів, щодо змін у середовищі, де відбуваються реформи. Головна мета індексу – це швидке інформування суспільства щодо швидкості та глибини процесів, які відбуваються зі впровадженням реформ в країні. Новий парламент став одним з неоднозначних в історії України, адже було прийнято низку реформаторських законопроектів, але, у свою чергу, було чи не найбільше число і антиреформаторських законів. Згідно індексом iMoRe⁵⁷, він має п'ять складових: урядування, державні фінанси, монетарна система, бізнес середовище та енергетика. У свою чергу, кожна складова має свої напрямки реформ. Ми виокремили десять реформістських законів та десять антиреформістських законів, які були прийняті новим парламентом і ми намагалися проаналізувати всі головні сфери виділенні індексом.

Закони, які були нами виокремлені, як реформаторські:

1. Закон про Освіту 463-ІХ.
2. Зміни до законодавства публічні закупівлі (зниження порогів для Прозоро) № 114-ІХ.
3. Закон № 318-ІХ «Про скасування держмонополії на виробництво спирту».

⁵⁷ Тищук Т. Про індекс [Електронний ресурс] / Тетяна Тищук // voxukraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://imorevox.org/про-індекс/>.

4. Закон, який скасовує пайовий внесок при будівництві «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні», № 132-ІХ.
5. Закон № 78-ІХ «Про запровадження національної електронної транзитної системи» (набирає чинності з 25.03.20).
6. Закон № 124-ІХ «Про добровільне використання національних стандартів». (набирає чинності з 16.10.20)
7. Закон № 100-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо початку роботи Вищого антикорупційного суду».
8. Закон № 187-ІХ «Про внесення зміни до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства».
9. Законопроект № 2178-10 «Про Земельну реформу», (відкриття сільськогосподарського ринку землі).
10. Закон № 345-ІХ «Про ліквідацію корупційної схеми у сфері оцінки нерухомості».

До антиреформаторських (лобістських) законів було віднесено закони, які яскраво показують наміри депутати лобіювати свої власні цілі або ж цілі бізнесу, олігархічних кланів, тощо з яким депутати мають зв'язки. Ці закони набрали від'ємні або найнижчі показники за індексом. Отже, ми виокремили такі закони:

1. Закон № 436-ІХ «Про внесення змін до «Закону України Про державний бюджет України 2020».
2. Зміни процедури притягання депутатів до кримінальної відповідальності задля скасування їх недоторканності 187-ІХ. (388-ІХ- внесення змін до Конституції – недоторканність депутатів).
3. Закон, що дозволяє помічникам депутатів працювати за сумісництвом та займатися бізнесом, № 319-ІХ.
4. Закон №305-ІХ «Про перезавантаження Державного бюро розслідувань».

5. Закон № 394-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення конституційних принципів у сферах енергетики та комунальних послуг», (Закон про підпорядкування НКЗЕКП Кабміну).
6. Нова редакція Виборчого кодексу № 96-IX, (один з найбільш суперечливих).
7. Проект Закону № 562-IX «Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" - Кабінет Міністрів визначатиме адміністративні центри і території громад на основі перспективних планів».
8. Закон № 744-IX «Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей».
9. Закон, що дозволяє використовувати гроші державного бюджету на погашення боргів місцевих бюджетів, які брали під будівництво доріг, № 677-IX.
10. Закон № 685-IX «Про посилення відповідальності за невиконання законних вимог та перешкодження діяльності народного депутата України, Рахункової палати, депутата місцевої ради».

Виокремивши всі законопроекти, ми беремо всіх 423 депутатів IX скликання та аналізуємо їх діяльність в парламенті, а точніше, як саме вони голосували за обрані нами законопроекти. Ми виділили такі критерії аналізу:

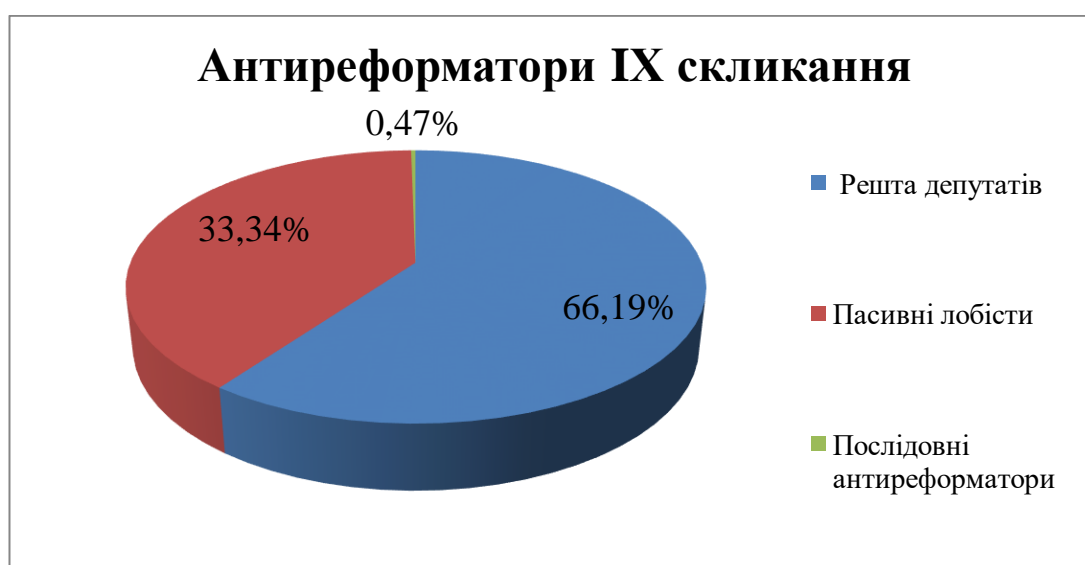
- систематично підтримував реформаторські закони;
- систематично підтримував антиреформаторські закони;
- сіра маса депутатів, які хаотично голосували;
- невизначені депутати, які однаково голосували як за лобістські закони так і за реформаторські.

Завдяки цьому, ми можемо прослідкувати, як депутати голосували за обрані закони і співставити їх, тобто якщо депутат проголосував за 5 або більше реформаторських законів, при цьому він не підтримав лобістських, тоді депутат є реформатором і можемо говорити про його «якість» і, в свою чергу, якщо депутат голосував за 5 і більше лобістських законів, ми його можемо

віднести їх до відкритих антиреформаторів. Проаналізувавши нових та старих депутатів, ми зможемо дізнатись, чи дійсно депутати є послідовними антилобістами та реформаторами, а лобісти навпаки відкритими лобістами та антиреформаторами.

Отже, депутати, які голосували за 5 або більше лобістських законів, є на перший погляд антиреформаторами їх станом на дев'яте скликання – 280 депутатів (66,19%).

Рис.3.1

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Але насправді реальних лобістів, які не голосували за реформаторські закони і були послідовними лобістами – 2 депутати (0,47% від усього депутатського корпусу). (див. рисунок 3.1). А це означає, що зі 66,19% справжніх лобістів лише 0,71%. Отже, депутати насправді голосували не тільки за одним наміром лобіювати свої інтереси або просто прийняти антиреформаторські закони, а могли бути просто противниками певних законів. І вони не були послідовними лобістами і потрапили до більшості – сірої маси депутатів, які голосували однаково за реформаторські та лобістські закони.

Отримавши ці дані, ми проранжували всіх депутатів - 423, які голосували за лобістські закони:

1. Пасивні лобісти, які проголосували від 1 до 2 законів;

2. Помірковані лобісти – від 3 до 4 законів;
3. Активні лобісти – від 5 законів.

Рис. 3.2

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Отже, пасивних лобістів було – 66 депутатів – це 15,6%, поміркованих лобістів 87 (20,56%), активних лобістів – 270 (63,8%). (див. рисунок 3.2). Загалом парламент ІХ скликання є у своїй більшості представниками пропрезидентської сили, тому вони активно підтримували як лобістські закони так і реформаторські. Загалом зі справжніх лобістів у дев'ятому скликанні представлено лише 2 депутати, з них 1 – є поміркований і 1 – активний лобісти – це представники Опозиційної платформи За Життя.

Наступні так звані «реформатори» депутати, які голосували за 5 або більше реформаторських законів є на перший погляд дійсними реформаторами.

Їх станом на восьме скликання – 281 депутат (66,43%)⁵⁸, але насправді реальних реформаторів, які не голосували за лобістські закони і були послідовними реформаторами – 1 депутат (0,23% від усього депутатського корпусу). Отже, з 66,43% - це 0,35% депутатів – реформаторів. (див. рисунок

⁵⁸ Дані обраховані автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

3.3). А інші «реформатори» як і лобісти були не послідовними та голосували досить хаотично.

Рис. 3.3

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Отримавши ці дані, ми проранжували всіх депутатів - 423, які голосували за реформаторські закони:

1. Пасивні реформатори, які проголосували від 1 до 2 законів;
2. Помірковані реформатори – від 3 до 4 законів;
3. Активні реформатори – від 5 законів.

Отже, пасивних реформаторів є – 74 депутати – це 17,49%, поміркованих реформаторів – 46 (10,87%), активні реформатори – 273 (64,54%). (див. рисунок 3.4)

Загалом зі справжніх реформаторів, яких у дев'ятому скликанні представлено лише 1 депутат, який проголосував лише за реформаторські закони, але, на жаль, він є представником пасивних реформаторів – лише 2 законопроекти.

Рис.3.4

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Наступна одиниця аналізу, так звана «сіра маса», тобто ті депутати, які голосували хаотично, і ми їх не змогли віднести до певної чіткої категорії. Загалом «сіра маса» у ІХ скликанні переважає, але не значно за інших депутатів, адже вона становить 134 депутати (з 423 депутатів) – а, це 31,67% від усіх депутатів (423). (див рисунок 3.5).

Рис. 3.5

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Далі, ми виявили відсоток депутатів, які не визначилися і однаково голосували за лобістські та реформаторські закони. З 423 депутатів, таких більшість – 245 є невизначеними, які проголосували за всі обрані закони – 57,91%. (див. рисунок 3.6). Велика кількість таких депутатів голосували за всі нами обрані закони реформаторські та за всі обрані лобістські закони. Це пояснюється тим, що депутати від провладної партії Слуга Народу однаково підтримували як і реформаторські так і антиреформаторські закони.

Рис. 3.6

Джерело: складено автором на основі сайту ВРУ: <https://rada.gov.ua>.

Отже, можемо зробити висновок, що «нових» якісних депутатів - реформаторів, є лише один депутат, який, на жаль, є лінивим реформатором, але він голосував дійсно тільки за реформаторські закони – це Петро Порошенко від партії Європейська Солідарність. Він не вперше представлений у парламенті. Якщо ж говорити про активних реформаторів, вони вперше представленні в парламенті – це здебільшого представники партії «Слуга Народу», але вони є представниками депутатів, які не визначилися і голосували однаково за реформаторські та лобістські закони. Саме тому така сама ситуація

склалася і з лобістами їх всього двоє і вони є представниками «Опозиційної платформи За Життя» – Олег Волошин та Василь Німченко. Ці депутати голосували виключно за лобістські закони: вони є поміркованим та активним лобістами.

За допомогою виокремленого критерію, а саме «голоси депутатів за реформаторські закони», ми виявили, чи оновила Верховна Рада України IX скликання якісно і яким є цей показник. Ми виокремили по десять реформаторських та антиреформаторських законів. Якщо депутат голосував за реформаторські закони та проти лобістських, він є реформатором. І навпаки, як депутат голосував за лобістські і проти реформаторських, він є лобістом цих законів. До категорії депутатів-реформаторів можемо віднести лише Петра Порошенка, який хоч і ледь-ледь, але справляється зі своїм статусом реформатора IX скликання – це лише 0,23% від всіх депутатів і 0,35% від так званих реформаторів (281 депутата). До того ж Петро Порошенко є представником старих реформаторів, адже він не одноразово отримував депутатський мандат.

ВИСНОВКИ

У цій науковій роботі ми поставили собі за мету дізнатися, наскільки якісно оновилося Верховна Рада України у період з 2002 по 2020 роки та чи дійсно депутати VIII і IX скликання є реформаторами?

Проаналізувавши дані ми отримали такі показники кількісного оновлення депутатів Верховної Ради за роки з 2002 по 2006 – 63,15%, але за наступного скликання ситуація кардинально змінилася. За 2007 – 2012 роки оновлення склало 36,05%. Ми можемо зробити висновок, що процес кількісного оновлення депутатського корпусу Верховної Ради України за п'ятого скликання відбувся, і більшість депутатів були нові. Можливо, вплив на такий процес циркуляції мала Помаранчева революція, але вже у шостому скликанні все змінилось і система циркуляції закрилась, і процес оновлення відбувся на дуже низькому рівні.

Щодо якісного оновлення депутатського корпусу ВРУ, то відсоток депутатів, які пройшли з IV до V і з V до VI є досить значним, а, в свою чергу, про якісне оновлення ми не можемо говорити через те, що велика кількість – 46,63% і 21,34% з тих депутатів, хто ще раз пройшов до наступного скликання, змінювали партійну приналежність, тобто підлаштовувались під загальну більшість або провладну партію, яка отримала більшість мандатів у парламенті. Щодо місця праці депутатів, то ми можемо побачити, що більшість депутатів є державними службовцями – 49,8%, 51,8%, 48,4%, а показник ведення бізнесу чи залучення до нього посідає друге місце, а це означає, що приблизно четверта частина депутатів – 24,2%, 21,1%, 15,6% за четверте, п'яте та шосте скликання могли легко лобювати інтереси бізнесу, маючи вплив на їх прийняття у Верховній Раді.

Отже, з цього можемо зробити висновок, що в період з 2002 по 2007 рік система циркуляції еліти тяжіла до більш відкритої системи, адже була динамічна циркуляція, вона в міру відкрита, тобто дає рівні можливості доступу членів не елітних груп до її структури. Також її притаманне тяжіння до

правосторонніх партій та популістичних закликів. Знову таки можемо згадати події, які отримали назву Помаранчева революція. Але протягом 2007 – 2012 років система циркуляції тяжіє до закритої, бо ми можемо побачити низькі та малі темпи циркуляції еліти, також цій еліті притаманна така риса, як низький рівень реакції на суспільні зміни, можемо говорити про подальші події, адже саме з 2010 року по 2014 до влади прийшов Віктор Янукович і подальші події – Революція Гідності, яка як раз таки і показала низький рівень реакції політичних еліт на соціальні зміни в середині держави. Таким чином, кількісне оновлення депутатського корпусу ВРУ за IV, V, VI скликання (35%; 63,15%; 36,85%) не може свідчити про якісні зміни.

Також слід зазначити, що еліти є фрагментованими (Fragmented), бо був досить низький рівень внутрішньої інтеграції еліт. А ось моделлю циркуляції на наш погляд є квазі – заміщувальна (Quasi – replacement). Звісно, ми маємо зміни еліти і досить такі не погані, але вони є обмеженими, хоч і Помаранчева революція і мала вплив на формування V і VI парламентських скликань, але еліти все рівно розділились. Окрім того, можемо спостерігати елементи репродуктивної моделі циркуляції (Reproduction), адже зміни еліти є обмеженими і поверхневими і були здійсненні у поступовий та еволюційний спосіб циркуляції.

Відносно восьмого скликання, то система циркуляції хоч і мала відкритий характер, але модель залишилась незмінною – квазі-заміщувальна, адже чинник оновлення і циркуляції еліти носив вимушений та раптовий характер (Революція Гідності) і саме тому циркуляція мала найменші обмеження у зміни еліти і тому в парламенті представлено багато нових лідерських сил.

Що стосується якісного оновлення депутатського корпусу Верховної Ради України за 2014 – 2019 роки, ми використали метод аналізу реформаторських та лобістських законів, аби дізнатися, чи дійсно більшість депутатів були реформаторами. Було виявлено, що кількісне оновлення (64%) не може свідчити про якість нових та страх депутатів, адже з усіх 423 депутатів,

лише 9 чиновників є дійсно реформаторами, а це складає лише 2,12% депутатів. Лобістів у парламенті також не багато, адже поміркованих та систематичних антиреформаторів було представлено лише 5 депутатів – це 1,18% від усього депутатського корпусу. А от «сірої маси», депутатів, які голосували хаотично і саме тому ми не змогли їх віднести до якось певної групи, їх у парламенті більшість – 302 депутатів (71,39%). І депутати, які однаково голосували як за лобістські так і за реформаторські закони, тобто ті, що не визначилися було 82 (19,38%). Ми також перевірили: чи дійсно реформаторами є лише «нові» депутати.

Що стосується антиреформаторів, то всі п'ятеро є «старими» депутатами-лобістами, а це означає, що зі 135 представників «старих» депутатів – 5 (3,7%) є старими депутатами та представниками опозиції. З 288 депутатів, які є новими – 7 депутатів (2,43%) є тими, хто потрапляє до категорії депутатів-реформаторів. І з 135 «старих» депутатів – лише 2 (1,5%) є реформаторами.

А це означає, що якісного оновлення депутатського корпусу 2014 – 2019 років не відбулось, адже відсоток якісного оновлення складає лише 2,43%. Тобто, як і за попередні скликання, кількісне оновлення не дає гарантії якісного оновлення.

Згідно з даними у період з 2014 по 2019 роки (VIII скликання) система циркуляції еліти тяжіла до відкритої системи, а, отже, відбулась динамічна циркуляція, яка дала рівні можливості доступу членів не елітних груп до владних структур. Такій моделі циркуляції притаманне тяжіння до популістичних промов, право-радикальних партій, такий сценарій став можливий в Україні завдяки подіям, які отримали назву Революція Гідності, яка і стала каталізатором такого процесу оновлення та зміни моделі циркуляції на більш відкриту.

Що стосується дев'ятого скликання, то знову таки можемо побачити рекордне оновлення парламенту (76,94%). Адже з усіх 423 депутатів, лише 1 чиновник є дійсно реформатором, а це складає лише 0,35% депутатів. Лобістів

у парламенті також не багато, адже поміркованих та систематичних антиреформаторів було представлено лише 2 депутати – 0,47% від усіх депутатів. А от «сірої маси», депутати, які голосували хаотично, їх не можна було віднести до якось певної групи, їх у парламенті – 134 депутатів (31,67%). І депутати, які однаково голосували як за антиреформаторські так і за реформаторські закони було 254 (57,91%). Ми також перевірили: чи дійсно реформаторами є лише «нові» депутати.

Що стосується антиреформаторів, то всі двоє є «старими» депутатами-лобістами, а це означає, що зі 100 представників «старих» депутатів – 2 (2%) є старими депутатами та представниками опозиції. З 323 депутатів, які є новими – 1 депутат (0,23%), є тими, хто потрапляє до категорії депутатів-реформаторів. І з 100 «старих» депутатів – лише 1 чиновник (1%) є реформатором. Тут ми бачимо відкриту (класичну) модель циркуляції, яка дозволила пройти до парламенту 323 новим депутатам, це мало б утворити консолідовану демократію та ефективний парламент з консенсусною елітою, але, на жаль, за цей рік ми можемо побачити, що еліти є фрагментованими, що сприяє поглибленню кризи та розхитує систему, що призводить до не консолідованого режиму. Почався процес розколу в пропрезидентській партії, також можемо бачити рекордний показник депутатів, які є бізнесменами або мають зв'язки з бізнесом, а це також свідчить про «відкат» системи. Фактично старі олігархічні клани, які мали вплив на прийняття рішення, були «розбавлені» новими бізнес-депутатами та новою групою вихідців з медіа сфери, яка пов'язана з діяльністю Студії Квартал 95, що знову таки підтверджує твердження про заміну старих груп впливу в парламенті новими.

Отже, з наведених даних можемо побачити, що чергові вибори та думка більшості українців у 2019 році не принесли очікуваної консолідації режиму та консенсусної еліти, яка мала б ефективно працювати. Тому, аналізуючи один рік діяльності парламенту, можемо сказати, що хоч і циркуляція мала відкритий характер, однак кількісного оновлення не достатньо, аби створити якісне

середовище для прийняття рішень. А це означає, що якісні зміни в депутатському корпусі ВРУ не відбулися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ашин Г. К. Современные теории элиты: Критический очерк / Г. К. Ашин. – Москва: Международные отношения, 1985. – 42 с.
2. Ашин Г. Основы элитологии / Г. Ашин. – Алмата: // МП «Комплекс», 1996. – 231 с. – 137с.
3. Балабаєва З. В. Теорія зміни еліти: класика та сучасність / З. В. Балабаєва. // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2014. – С. 25.
4. Білецький В. Формування сучасної української еліти В. Білецький // Науковий альманах «Схід». – 1995. – № 3. – С. 21-25.
5. Біла книга реформ [Електронний ресурс] // voxukraine. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/bila-kniga-reform/>.
6. Валігурський П., Валігурський Ю. Політологічні виміри української еліти // Політичний менеджмент, 1998. - № 6. С. 35.
7. Вільсон Е. Українці: несподівана нація. – К.: “К.І.С.” 2004. – С. 284.
8. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за ред. Ф. М.Рудича. - К. : Парлам. вид-во, 2006. - С. 130.
9. Давиденко Б. ККД депутата: як оцінити внесок кожного обранця у підтримку реформ [Електронний ресурс] / Б. Давиденко, О. Надельнюк // VoxUkraine. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/kkd-deputata-yak-otsiniti-vnesok-kozhnogo-narodnogo-obrantsya-u-pidtrimku-reform/>.
10. Донцов Д. І. Націоналізм / Дмитро Іванович Донцов. – Торонто: Українська видавнича спілка, 1966. – 215 с. – 25с.
11. Карл Т. Л. Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций / Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер // Политические исследования. – 2004. – № 4. – С. 6-27.
12. Козловець М. А. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства [Електронний ресурс] / М. А. Козловець // Вісник Національного університету «Юридична академія України

- імені Ярослава Мудрого». – 2017. – №4. – Режим доступу до ресурсу: <https://cutt.ly/phTP0GC> – с. 82.
- 13.Коротков Д. Трансформація політичної еліти в Україні в контексті транзитологічної парадигми / Дмитро Коротков// Історико-політичні проблеми сучасного світу. – 2010. – Т. 21-22. - С. 250.
- 14.Кочубей Л. О. Політична еліта та політичний клас: класичні зарубіжні концепції [Електронний ресурс] / Л. О. Кочубей // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26610/15-Kochubey.pdf?sequence=1> .
- 15.Крюков О. І. Формування та зміни еліти в умовах демократизації системи влад / О. І. Крюков. // Сучасне суспільство: політичні науки. – 2014. – С. 77.
- 16.Кульчицький С. Політична еліта в радянській і незалежній Україні / Станіслав Кульчицький. // День. – 2001.
- 17.Кухта Б. Політичні еліти і лідерство / Б. Кухта, Н. Теплоухова. – Львів, 1996.
- 18.Липинський В. Листи до братів - хліборобів / В'ячеслав Липинський. – Київ: Philadelphia, 1995. – 503 с.
- 19.Мацієвський Ю. В. Еліти в Україні до і після "Помаранчевої революції" / Ю. В. Мацієвський. // Політичний менеджмент, 2010. – №2. – С. 13. http://old.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_41/matsiievskyi_elity.pdf .
- 20.Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). – Чернівці: Книги XXI. – 2016. – С. 241.
- 21.Михальченко М. Пошук лідерів: чесних, талановитих, справедливих / М. Михальченко // Політ. менеджмент. – 2006. – Спец. вип. – С. 15-22.
- 22.Михельс Р.Социология политической партии в условиях демократии // Антология мировой политической мысли: В 5 тт. – М.,1997. — Т.2. – С.189-190.

- 23.Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс // Антология мировой политической мысли: В 5 тт. — М.,1997. — Т.2. — С.256—257.
- 24.Отт М. Уже не турбо: реформаторський запал парламенту знижується [Електронний ресурс] / Марина Отт // voxukraine. — 2020. — Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/uzhe-ne-turbo-reformatorskij-zapal-parlamentu-znizhuyetsya/> .
- 25.Палазова Т. М. Елітарна демократія / Т. М. Палазова. // Науковий журнал "Політикус". — 2016. — №1. - С. 119.
- 26.Пухкал О. Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія [Електронний ресурс] / Олександр Пухкал // Національна Академія Державного Управління. — 2009. — Режим доступу до ресурсу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-26.pdf> - С.198.
- 27.Росенко М. І. Щодо питання дослідження феномена політичної еліти: теоретико-методологічні засади, основні риси та класифікація / М. І. Росенко. // Економіка та держава. — 2010. — С. 140.
- 28.Тищук Т. Про індекс [Електронний ресурс] / Тетяна Тищук // voxukraine. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <http://imorevox.org/про-індекс/>.
- 29.Тургаев А.С., Хренов А.Е. — «Политология» - Санкт-Петербург — 2005.
- 30.Шульга М., Потехін О. Еліти в суспільстві: загальний зміст теоретичної проблеми. //Вісник НАН України. — 1998. - № 7 - 8. С. 14;
- 31.Як оновився склад Верховної Ради України від скликання до скликання? [Електронний ресурс] // Слово і Діло. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/obicjanky/nevykonani> .
- 32.Przeworski A. Democracy and the Market [Електронний ресурс] / Adam Przeworski // Cambridge University Press. — 1991. — Режим доступу до ресурсу: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=Mfjv6snK0-EC&oi=fnd&pg=PR9&ots=drFL3tZtZI&sig=FVIoO149Suc4MjwJA1QJi_6QGGc&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
- 33.Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000.

34. Matsiyevsky Y. Revolution without regime change: The evidence from the post-Euromaidan Ukraine [Электронный ресурс] / Yuriy Matsiyevsky // Communist and Post-Communist Studies. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0967067X18300631#!>.
35. Higley J., Pakulski J. Elite power games and democratic politics in Central and Eastern Europe // Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Science. / Ed. by M. Dobry. Boston, London, 2000. P. 111.
36. Keller S. Beyond the Ruling Class Strategic Elites in Modern Society / Suzanne Keller. – New Brunswick, USA: Transaction Publisher, 1991. – 359 с.
37. Lasswell H.D. Harold D. Lasswell on Political Sociology. – Chicago-London, 1977. – P.36
38. Pareto V. The Rise and Fall of Elites, Transaction Publishers, 1991 – с. 8-9.